MAAR HOE DAN?

enige gedachten over een socialistische samenleving

Uitgave van de groep

„Daad en Gedachte" Amsterdam

M A A R H u E D A N ?

Enige gedachten over een

socialistische samenleving

Tweede druk

"DAAD EN GEDACHTE"

Corn. Outshoornstraat 1^{I},

A m s t e r d a m - 1016.

176100

VOORWOORD BIJ DE TWEEDE DRUK

Toen ruim twee jaar geleden deze brochure het licht zag, hadden we niet verwacht dat de oplaag, die niet zó bijzonder groot was, spoedig zou zijn uitverkocht. Het tegendeel was echter waar. Niet zo erg lang duurde het of we moesten op de aanvragen antwoorden, dat de brochure was uitverkocht en dat een tweede druk op stapel stond. Helaas heeft het tot nu moeten duren eer die tweede druk een feit werd. Drukke werkzaamheden waren daarvan de oorzaak. En nieuwe brochures, zoals de "Stellingen over de Chinese revolutie" en "Het andere Portugal" hadden de voorrang.

Er kwam echter nog meer bij. Toen de brochure pas was verschenen heeft er in "Daad en Gedachte" een uitvoerige discussie plaats gevonden tussen twee medewerkers. Die discussie handelde over één van de problemen, die in de brochure werden aangesneden. Welnu, in een nieuwe uitgave wilden we ook gaarne die discussie geplaatst zien. Aan de brochure zelf is dus niets veranderd. Alleen zijn er vijftien pagina's discussie aan toegevoegd.

Rest ons alleen nog de hoop uit te spreken, dat deze nieuwe druk even snel zijn weg zal vinden als de eerste.

"Daad en Gedachte"

V O O R W O O R D

Ontelbaar zijn de boeken en geschriften, die het socialisme tot onderwerp hebben. Doch slechts in weinigen wordt duidelijk gemaakt wat men onder socialisme heeft te verstaan. Hoe een socialistische samenleving zal zijn georganiseerd zoekt men veelal tevergeefs in de literatuur over het socialisme. Natuurlijk zijn er de boeken en geschriften van Marx. Ook is er het boek "Grondbeginselen van de Communistische Produktie en Distributie", dat in het begin der dertiger jaren werd gepubliceerd door de Groep van Internationale Communisten (G. I.C.). Zowel aan de gedachten van Marx over een socialistische samenleving als aan die van de G. I.C. over dat onderwerp hechten wij grote waarde. Het nadeel is echter, dat men bij Marx zijn opvattingen daarover uit verschillende boeken en geschriften moet halen en dat de "Grondbeginselen van de Communistische Produktie en Distributie" een zekere mate van kennis omtrent deze materie vereist.

Wij meenden daarom, dat het nuttig kon zijn om onze gedachten over een socialistische samenleving in enkele duidelijke, korte hoofdstukken uiteen te zetten. Dat elk onderdeel van onze uiteenzettingen uitgebreider en dieper had kunnen worden behandeld, daarvan zijn wij wel overtuigd. Doch dat was onze opzet niet. Dit geschriftje heeft alleen de bedoeling de lezer kennis te laten maken met de meest elementaire begrippen omtrent een socialistische samenleving.

Een heilsboodschap moet de lezer niet van ons verwachten. Een zakelijke, nuchtere uiteenzetting menen wij te hebben gegeven.

"Daad en Gedachte"

W A T I S S O C I A L I S M E ?

Het is niet zo eenvoudig op bovenstaande vraag een antwoord te geven. Wanneer men de vraag aan tien verschillende personen zou stellen, zou het ons niet verwonderen wanneer er tien verschillende antwoorden op kwamen. Zonder een nadere verklaring zegt het woord "socialisme" namelijk bitter weinig. Want wie en wat noemt zich al niet socialist. De Russische bolsjewiki verkondigen reeds vele tientallen jaren, dat zij op weg zijn naar het socialisme. Wat echter te denken van een "socialistische" samenleving waar in de dertiger jaren miljoenen mensen wegkwijnden in de Siberische concentratiekampen en ontelbaren met een nekschot werden gelikwideerd. En dan de sociaal-democratie. Die beweging heeft zich altijd de beste steunpilaar van het kapitalisme betoond, doch noemt zich niettemin socialistisch. Dat "socialisme" verhinderde haar echter niet om arbeidersmoord op grote schaal te bedrijven, wanneer die arbeiders het kapitalisme bedreigden. Vergeten we ook niet, dat de bruinhemden van het Duitse Derde Rijk zich ook socialisten noemden. Natuurlijk, nationaal-socialisten, maar toch socialisten.

Maar, zal deze of gene wellicht opmerken, zowel de bolsjewiki, de sociaaldemocraten als de nazi's noemen zich ten onrechte socialisten. In wezen maken zij deel uit van de burgerlijke-, dat wil zeggen de kapitalistische maatschappij. Natuurlijk zijn wij het daar mee eens, maar daarmee is nog geen antwoord gegeven op de vraag: wat is socialisme? Een maatschappij waar alle onrecht is opgeheven, hebben we wel horen zeggen. Natuurlijk heel mooi, maar wat is RECHT en wat ONRECHT? Wat de ene mens ervaart als recht, zal een ander ervaren als onrecht. Elke ondernemer vindt het vanzelfsprekend, dat zijn arbeiders bijvoorbeeld werken tot vijf uur. Tot die tijd betaalt hij hen. Doch de arbeiders zien dat volkomen anders. Die werken tot tien voor vijf, wassen dan hun handen en kleden zich aan, om bij de fluit van vijf uur meteen de fabriekspoort uit te stormen. Wat is hier recht en wat onrecht? Dit is natuurlijk maar een heel klein voorbeeld. Doch er zijn meer. Neem nu eens de koppensnellers. Eeuwenlang hebben zij de koppen van hun vijanden verzameld. De "beschaving" dringt echter ook door tot hun gebied en het koppensnellen wordt verboden. Denkt u, dat zij dat NIET als een onrecht ervaren? Natuurlijk wel. Ook de Amsterdamse Jordaanbevolking ervoer het als een onrecht, dat het gruwelijke palingtrekken werd verboden. Het palingoproer van 1886 was er het gevolg van. Neen, ook recht en onrecht zeggen op zichzelf niets. Het zijn geen absolute begrippen. De strijdende partijen beroepen zich altijd op het recht. Maar wat recht of onrecht is wordt bepaald door de positie die men inneemt, door de verhoudingen waaronder men leeft en daar deze tegenstrijdig zijn kan voor de ene recht schijnen wat voor de ander onrecht is.

Een socialistische maatschappij is een menselijke maatschappij, waar onmenselijkheid en wreedheid zijn uitgebannen, Deze mening hebben we vaak horen verkondigen, Doch ook deze definitie voldoet niet. Want wie of

wat bepaald wat wreed of onmenselijk is? Wij zullen bijvoorbeeld de arbeid aan de lopende band, waarbij arbeiders gedwongen zijn zich aan te passen aan de steeds opgevoerde snelheid van de band, wreed en onmenselijk noemen. De ondernemer vindt dat echter helemaal niet wreed en onmenselijk. Hij acht het zijn menselijk recht, die arbeiders zoveel mogelijk te laten produceren, want daarvoor betaalt hij hen. Tenslotte mogen de arbeiders nog weigeren ook. Niemand kan hen verplichten te werken. Dat ze dan aan de honger zijn prijsgegeven is natuurlijk niet zijn zaak. Een ander voorbeeld: het doden van mensen achten wij wreed en onmenselijk. Maar is het dat ook altijd? Er zijn nomadenstammen geweest, die hun ouden van dagen, die niet meer in staat waren mee te trekken, gingen doden. In onze ogen iets onmenselijks, je eigen vader en/of moeder te gaan doden. Maar voor die nomadenstammen was het een economische noodzaak. Zij waren niet in staat hulpbehoevende mensen op hun zwerftochten naar andere veraf gelegen gebieden mee te nemen. Zij stonden dus voor de keus hen te doden of hen achter te laten om ze daarmee aan de hongerdood of de wilde dieren prijs te geven. Wat wij dus een onmenselijke daad vinden, namelijk het doden van hulpbehoevende mensen, was voor hen een MENSELIJKE daad. De stam werd gered ten koste van de hulpbehoevenden. En zo zouden er meerdere voorbeelden aan te halen zijn, waarbij het doden van enkelen het leven van velen kan redden.

We zullen dus een andere definitie van het socialisme moeten vinden. Een definitie, die precies weergeeft wat wij er onder verstaan. Welnu, laat het ons proberen. Onder socialisme verstaan wij een samenleving, waarin niemand zich kan verrijken ten koste van een ander; een samenleving waarin niemand kan profiteren van de arbeid van anderen en een ieder slechts zoveel aan de gemeenschap kan onttrekken als hij aan de gemeenschap heeft gegeven. Een samenleving zal alleen dan socialistisch zijn wanneer de ene mens gelijk is aan de ander, niet alleen juridisch, zoals in de kapitalistische maatschappij, maar ook economisch. Alleen een samenleving waarin de BEVOORRECHTING is opgeheven mag zich socialistisch noemen. Alle andere samenlevingen waar dat niet het geval is zijn niet socialistisch. Want alleen daarom gaat het: DE BEVOORRECHTING MOET ZIJN OPGEHEVEN! En bij het beoordelen of een samenleving socialistisch is of niet, moet men niet afgaan op mooie leuzen, doch op de praktijk van die samenleving. Of er bevoorrechting is of niet. Alleen dát kan onze maatstaf zijn.

De vraag is alleen hoe een maatschappij zonder bevoorrechting te verwezenlijken is; hoe de organisatie van de samenleving zou moeten zijn om te voorkomen, dat de ene mens profiteert van de arbeid van een ander; om te voorkomen, dat er toch weer bevoorrechting ontstaat. In de volgende hoofdstukken zullen we proberen uiteen te zetten hoe de maatschappij zou kunnen worden georganiseerd, zo, dat bevoorrechting is uitgesloten.

==========

HET KAPITALISTISCH PRODUKTIEPROCES

De kapitalistische maatschappij is een warenmaatschappij. Dat wil zeggen, dat het kapitalisme alles tot een waar maakt, ook de arbeidskracht. In het kapitalisme is de arbeidskracht een waar, die verhandelbaar is als elke andere waar. Voor zijn arbeidskracht krijgt de verkoper zoveel als nodig is voor het herstel daarvan. Natuurlijk, ook zijn vrouw en kinderen moet hij onderhouden van de prijs die hij voor zijn arbeidskracht krijgt. Doch zijn vrouw is hem behulpzaam bij het herstel van zijn arbeidskracht door voor hem te zorgen. Zijn kinderen zijn de toekomstige verkopers der arbeidskracht.

In de beginperiode van het kapitalisme ontving de verkoper vaak minder voor zijn arbeidskracht dan nodig was voor het herstel daarvan. Door de ondernemers werd roofbouw gepleegd op de arbeidskracht. Doch dat pakte verkeerd uit. Immers, een paard dat men steeds maar weer voor de wagen spant, zonder het voldoende rust en voer te geven, presteert minder dan een paard dat voldoende rust en eten krijgt. Wat men dus verdient aan het minder voer dat men geeft en aan de langere werktijd, is men dubbel en dwars weer kwijt aan de geringere prestatie. En waarom zou dat bij de arbeiders, de verkopers der arbeidskracht, anders zijn? De meest vooruitstrevenden onder de ondernemers ontdekten dan ook al gauw, dat door de roofbouw op de arbeidskracht de prestaties steeds minder werden en dat men bezig was de kip met de gouden eieren te slachten. Bij een voortgang van de roofbouw, begrepen zij, zou de arbeidersklasse met de ondergang worden bedreigd. En wat moet een ondernemersklasse beginnen wanneer er geen verkopers van arbeidskracht meer zijn? Dan kan ook zij niet meer bestaan. Want op de koop en verkoop van arbeidskracht drijft heel het kapitalistische systeem. Daarom moest er een einde komen aan de roofbouw. Gemakkelijk ging dat echter niet, want wat de meest vooruitstrevende ondernemers zagen als een noodzakelijkheid, dat ondervond weerstand bij de meeste ondernemers, die alleen maar het directe belang van de roofbouw zagen, zonder oog te hebben voor <u>het kapitalisme in het algemeen</u>. Maar met behulp van regering en parlement, die als vertegenwoordigers der heersende klasse het algemeen belang van het kapitalisme behartigen, werd er voor gezorgd, dat de arbeiders voldoende rust, voeding en scholing kregen, want alleen op die manier waren zij in staat hun arbeidskracht steeds te herstellen en was er het meeste voordeel te halen uit de koop van arbeidskracht.

Hoe komt de ondernemer echter aan dat voordeel? Hij zou niets aan de koop van arbeidskracht hebben, wanneer hij die bijvoorbeeld zonder winst zou moeten doorgeven. Neen, hij <u>moet</u> er winst mee maken. Maar in het algemeen kan de koper van arbeidskracht deze niet met winst doorverkopen. Alleen in perioden van meer vraag dan aanbod zien in het moderne kapitalisme, de koppelbazen daartoe kans. Maar een ondernemer koopt geen arbeidskracht om die met winst door te verkopen. En tóch moet hij er winst mee maken. Welnu, hij laat de verkoper van de arbeids-

kracht produceren. Het behoeft natuurlijk geen betoog, dat die verkoper over de door hem vervaardigde produkten niets te vertellen heeft. Die behoren aan de bezitter van het produktieapparaat, aan de ondernemer. Maar wél vertegenwoordigen die produkten een veel en veel grotere waarde, dan de prijs die voor de arbeidskracht is betaald. Dat meer nu, de meerwaarde, zit dus in de produkten. Door nu die produkten te verkopen kan de ondernemer zijn meerwaarde en dus ook zijn winst realiseren. We zullen dat met een eenvoudig rekensommetje verduidelijken. Stel dat een ondernemer een bedrijf wil beginnen. Wat hij dan nodig heeft zijn produktiemiddelen (dus gebouwen, machines en grondstoffen) en arbeidskracht. Bij onze rekensom gaan er er dan van uit, dat de produktie loopt over een periode dat de gebouwen, de machines en de grondstoffen geheel zijn verbruikt. In werkelijkheid zal dat natuurlijk nooit voorkomen, omdat een ondernemer regelmatig zijn machines laat repareren en/of vervangen en zijn grondstoffen zal aanvullen. Er wordt wél door nieuwe investeringen uitgebreid en er wordt méér arbeidskracht gekocht. Bij zijn kostprijsberekening gaat hij dan ook uit van afschrijvingen, enz. Wanneer wij dus een produktieperiode nemen, waarin gebouwen, machines en grondstoffen geheel zijn verbruikt, dan doen we dat om onze rekensom zo eenvoudig mogelijk te houden. Die som ziet er dan bijvoorbeeld als volgt uit:

Aanschaf van gebouwen, machines en grondstoffen	4.000
Prijs van de arbeidskracht voor die bepaalde periode	2.000
Totaal	6.000
Waarde van de door de arbeiders geproduceerde goederen	9.000

In zo'n geval heeft de ondernemer een meerwaarde gehaald van 3.000, dat is dan 50%.

Natuurlijk is dit maar eenvoudig en beknopt gesteld, want bij de verkoop van de produkten heeft hij geen winst van 50%. Daar gaat nog van af de belasting, enz. En, wat zeer belangrijk is, er gaat ook de winst voor de tussenhandel af. Want alleen in het produktieproces wordt er waarde aan het produkt gegeven. Een deelprodukt kan wel als een waar aan een ander bedrijf worden geleverd, die er dan nog wél waarde aan toevoegt, doch aan een gereed gekomen produkt kan geen waarde meer worden toegevoegd. In het transportwezen, in de groot- en detailhandel wordt wél winst gemaakt, doch geen meerwaarde gevormd, ook al koopt de transportondernemer bijvoorbeeld arbeidskracht. Alleen in het produktieproces wordt er meerwaarde gevormd. Het is dus zonder meer duidelijk, dat alle winsten, die buiten het produktieproces worden gemaakt, afkomstig moeten zijn van de meerwaarde, die de ondernemers in het produktieproces hebben weten te behalen. De ondernemers staan als het ware een deel van de meerwaarde af voor de distributie van de geproduceerde goederen.

Doch al die bijzaken doen niets af aan het wezenlijke van de door ons gebrachte rekensom. De cijfers zijn maar fictief en kunnen wellicht worden aangevochten. Maar vast staat, dat de arbeiders meer aan waarde produceren dan de prijs die ze voor hun arbeidskracht hebben ontvangen. Indien dat niet het geval zou zijn, dan zou het geen enkele zin hebben

een bedrijf te beginnen en daarvoor arbeidskracht te kopen.

De basis van het kapitalisme is de koop en verkoop van arbeidskracht, dus de loonarbeid. Want het loon is de prijs, die de arbeider voor zijn arbeidskracht ontvangt. Dat houdt dan meteen in, dat overal, waar sprake is van loonarbeid, het kapitalisme het bestaande systeem is, onverschillig of de arbeiders hun arbeidskracht aan particuliere ondernemers dan wel aan de staat verkopen. In het eerste geval valt de meerwaarde ten deel aan de ondernemers, in het tweede geval aan de staat. Maar noch bij de staat, noch bij de particuliere ondernemers hebben de arbeiders ook maar enige zeggenschap over het produktieapparaat of over de door hen vervaardigde produkten.

Het moet trouwens voor iedereen duidelijk zijn, dat het voor een arbeider geen enkel verschil maakt of hij zijn arbeidskracht aan de staat verkoopt dan wel aan een particuliere ondernemer. De voorbeelden liggen voor het grijpen. Voor de mijnwerkers van Wales veranderde er niets, toen kort na de tweede wereldoorlog de mijnen door de toenmalige Labourregering werden genationaliseerd. Ook hier te lande is de positie van een arbeider in een staatsbedrijf (bijvoorbeeld de staatsmijnen of de posterijen) even belabberd als van een arbeider in een particulier bedrijf.

De basis van het kapitalisme is de loonarbeid, zeiden we. Dat houdt dan tevens in, dat in al de zogenaamde "communistische" landen, waar evenzeer sprake is van koop en verkoop van arbeidskracht, dus van loonarbeid, van socialisme niet gesproken kan worden. Loonarbeid en socialisme - dus een samenleving zonder bevoorrechting - sluiten elkander uit. In een socialistische maatschappij zal de scheiding tussen de arbeiders en het produktieapparaat zijn opgeheven. De producenten zullen dan het volle beschikkingsrecht hebben over de door hen vervaardigde produkten. Al wat ons als socialisme wordt aangeprezen, zonder dat de loonarbeid is opgeheven en de arbeiders dus niet de beschikking hebben over het produktieapparaat en de produkten, is verlakkerij en heeft alleen maar tot doel het (staats)kapitalistisch produktieproces te doen voortbestaan.

==========

HET GEMIDDELDE MAATSCHAPPELIJK ARBEIDSUUR ALS REKENEENHEID

In de twee vorige hoofdstukken zijn we het er over eens geworden, dat in een maatschappij zonder bevoorrechting, een socialistische maatschappij dus, de loonarbeid zal zijn opgeheven. Koop en verkoop van arbeidskracht zal dan niet meer mogelijk zijn, omdat de warenmaatschappij dan heeft plaats gemaakt voor een maatschappij waar niet meer geproduceerd wordt terwille van de winst, doch waar alleen zal worden geproduceerd om in de behoeften van de mensheid te voorzien.

Het zal duidelijk zijn, dat in een dergelijke samenleving, waar geen enkel mens nog kan profiteren van de arbeid van een ander, het geld in zijn huidige vorm zijn functie heeft verloren. Men kan er dan niets meer mee doen. Juist om te voorkomen, dat de ene mens zich verrijkt ten koste van een ander zal het geld moeten worden afgeschaft. Maar dan zal het geld, dat in deze kapitalistische maatschappij zo'n uiterst belangrijke functie vervult, moeten worden vervangen door een andere rekeneenheid; ook weer om te voorkomen dat er bevoorrechting ontstaat. We zullen dus wel aan kostprijsberekening moeten doen. Ook elk modern kapitalistisch bedrijf doet aan kostprijsberekening. Van elk door het bedrijf vervaardigd produkt wordt de kostprijs berekend. Afschrijving van gebouwen en machines, aanschaffingsprijs van de grondstoffen en de totale loonsom (sociale premies, enz. inbegrepen) vormen samen de kostprijs. Omdat wij geen ondernemer zijn is het wellicht mogelijk, dat we iets hebben vergeten. Maar dat doet aan het principe niets af. Nu wordt niet alleen van het eindprodukt de kostprijs berekend. Beter gezegd: van elke waar - en alles wat voor de verkoop wordt vervaardigd is een waar - wordt de kostprijs berekend, ook van de grondstoffen, want elk bedrijf, dat grondstoffen delft of vervaardigt, vervaardigt die voor de verkoop.

Waar dus in het kapitalisme van elke waar de kostprijs wordt berekend, moet het ook mogelijk zijn om in een socialistisch produktieproces van elk produkt (het is dan géén waar meer) de kostprijs te berekenen. Alleen zal dan de waarde niet meer worden uitgedrukt in geld, maar in het aantal arbeidsuren dat aan een produkt is besteed. Dat is zeker niet moeilijker dan het berekenen van de kostprijs in een kapitalistisch bedrijf. Dat heeft nog rekening te houden met koersschommelingen, renteverlies, inflatie en wat al niet meer.

In een socialistische samenleving kan het bedrijf dat het ijzererts tevoorschijn haalt zeer goed berekenen hoeveel arbeidsuren er worden besteed aan het delven van een ton erts; de hoogovens, die het ijzererts smelten en er staal van produceren, tellen bij de arbeidsuren, die het produceren van een ton staal kost, de uren op die besteed zijn aan het delven van de daarvoor benodigde erts; het bedrijf, dat machines van het staal produceert, krijgt van de hoogovens op hoeveel uren er dan in het benodigde staal zitten en kan dus zeer gemakkelijk de uren bereke-

nen die een geproduceerde machine bevat. En zo gaat het met alle produkten en deelprodukten. Elk bedrijf, dat bepaalde goederen doorkrijgt van een ander bedrijf, krijgt meteen het aantal uren die er aan die goederen zijn besteed door. Het berekenen van de totale hoeveelheid arbeidsuren, die aan een bepaald produkt is besteed, is dus heel gemakkelijk.

Nu is het natuurlijk mogelijk, dat het ene bedrijf dat een bepaald produkt vervaardigt, een andere kostprijs heeft dan een ander bedrijf, dat hetzelfde produkt vervaardigt. Daarom zullen de uitkomsten van alle bedrijven, die hetzelfde produkt vervaardigen, worden samengevoegd en daarvan zal het gemiddelde worden genomen. De uren dus, die in de gehele maatschappij aan een bepaald product worden besteed, zijn gemiddelde, maatschappelijke arbeidsuren. Bijvoorbeeld: er zijn vijf schoenfabrieken. Fabriek A. besteedt aan het produceren van een paar schoenen 3 arbeidsuren, fabriek B. 2 uren, fabriek C. $1\frac{1}{2}$ uur, fabriek D. 2 uren en fabriek E. $1\frac{1}{2}$ uur. Het produceren van vijf paar schoenen heeft dan samen $3 + 2 + 1\frac{1}{2} + 2 + 1\frac{1}{2} = 10$ arbeidsuren gekost. De kostprijs van één paar schoenen is dus 2 gemiddelde maatschappelijke arbeidsuren. En zo kan het gemiddelde maatschappelijk arbeidsuur als rekeneenheid worden gebruikt.

Doch het gemiddelde maatschappelijk arbeidsuur heeft nog een andere functie dan alleen het berekenen van de kostprijs van een produkt. In het eerste hoofdstuk hebben wij gezegd, dat in een samenleving zonder bevoorrechting, iedereen aan de gemeenschap kan onttrekken wat hij er aan gegeven heeft. Dat wil zeggen, dat de producent het beschikkingsrecht heeft over de door hem vervaardigde produkten. Nu kan natuurlijk een werker in een bedrijf dat schoenen fabriceert, zijn aandeel van de vervaardigde schoenen elke week mee naar huis nemen en al de paren die hij zelf niet nodig heeft gaan ruilen voor zaken, die hij wél behoeft. Dat zou echter wel een heel omslachtige gang van zaken zijn. Veel eenvoudiger is het daarom elke werker een bewijs te geven, dat hij zoveel uren heeft gewerkt. Dat bewijs kan onderverdeeld zijn in uren, halve uren, kwartieren en minuten. Daarmee kan hij dan naar een distributielokaal gaan (we spreken bewust niet van warenhuizen) en arbeidsuren ruilen tegen produkten. Van elk produkt is immers precies bekend hoeveel arbeidsuren (of delen daarvan) het vertegenwoordigt. Heeft iemand dus veertig uren in een week gewerkt, dan zou hij zich een verscheidenheid van produkten kunnen aanschaffen, die tesamen ook 40 arbeidsuren bevatten. Dit geldt dan voor iedereen, wat voor werk hij ook doet en zo is bevoorrechting uitgesloten.

Nu is het echter zo, dat in geen enkele samenleving alle mensen aan het produktieproces kunnen deelnemen. Er zijn bejaarden die van het deelnemen aan het produktieproces zijn vrijgesteld, voor zover ze dat wensen. Er zijn de zieken en invaliden en niet te vergeten: de kinderen. Al die mensen geven niets, kunnen niets geven aan de gemeenschap, doch hebben natuurlijk wel het recht om een evenredig deel aan de gemeenschap te onttrekken. Doch daarmee zijn we er nog niet. Er zijn niet alleen producerende bedrijven, maar ook dienstverlenende bedrijven, zoals het openbaar vervoer, de reinigingsdiensten, het waterleidingbedrijf en noem

maar op. Daar zijn ook de bejaardentehuizen en de ziekenhuizen. Denken we vooral ook aan het onderwijs, de wegenaanleg en de huizenbouw. Voor dat alles is de gemeenschap verantwoordelijk en zij zal er dus voor moeten zorgen, dat al die instellingen, de bejaarden, de zieken en invaliden hun rechtvaardig aandeel van het geproduceerde krijgen. Het zal dus noodzakelijk zijn, dat alle producerenden van hun arbeidsuren een deel afstaan voor hen die niet aan het produktieproces kunnen deelnemen en voor die instellingen en bedrijven, die niet produceren maar wel consumeren, dat wil zeggen: producten verbruiken. Dat is natuurlijk helemaal geen bezwaar, want iedere producent maakt gebruik van die instellingen en diensten. Ook iedere producent kan ziek worden en wordt hopelijk eens bejaard. En omdat het af te stane deel voor het "sociaal fonds" - om het zo maar eens te noemen - voor iedereen gelijk is, wordt het principe van "geen bevoorrechting" er niet door aangetast.

Nu zal deze of gene wellicht opmerken, dat wel iedereen zoveel arbeidsuren aan de gemeenschap kan onttrekken als hij er aan gegeven heeft, maar dat de een in een bepaald aantal arbeidsuren meer presteert dan een ander. Dat valt natuurlijk niet te ontkennen, maar daarom gaan we dan ook uit van het gemiddelde maatschappelijk arbeidsuur. We gaan niet uit van wat Jan of Piet of Klaas voor arbeidstijd aan een produkt heeft besteed, doch we gaan uit van wat Jan en Piet en Klaas gezamenlijk aan arbeidsuren aan de vervaardiging van een bepaalde hoeveelheid produkten hebben besteed. Het vermoeden, dat sommige werkers er de kantjes af zullen lopen en anderen er voor op zullen laten draaien, delen wij geenszins. Wij zijn er van overtuigd, dat dergelijke figuren - zo ze er al mochten zijn - wel door hun maats ter verantwoording zullen worden geroepen. Men vergelijke echter de producent in een socialistische maatschappij niet met een arbeider in een kapitalistisch bedrijf. De eerste werkt voor zichzelf en de gemeenschap, wordt niet uitgebuit, heeft met zijn medewerkers het beheer over het produktieapparaat en het beschikkingsrecht over de produkten. De tweede wordt wél uitgebuit, werkt niet voor zichzelf en de gemeenschap, doch voor de winsten van de ondernemer. Hij heeft geen enkele zeggenschap, noch over het produktieapparaat, noch over de voortgebrachte produkten. Hij heeft voor de hele gang van zaken in het kapitalistisch produktieproces geen enkele verantwoordelijkheid en is daarom ongeïnteresseerd. Hoe anders zal dat zijn in een samenleving waarin hij zelf meebeslist, waar zijn stem even zwaar weegt als de stem van wie dan ook. Hij is dan mede verantwoordelijk voor het hele gebeuren en zal zich ook als zodanig gedragen.

Over de verschillen in prestatie, ontstaan door verschillen in lichamelijke of geestelijke capiciteiten willen we vanzelfsprekend niet eens praten. Beloning naar prestatie is een kapitalistisch begrip.

Er is wel een ander probleem dat om een oplossing vraagt. In iedere samenleving zullen wel werkzaamheden zijn, die extra zwaar zijn of bijzonder onaantrekkelijk. We denken bijvoorbeeld aan het werk in de mijnen. Het is begrijpelijk, dat het werk van bijvoorbeeld een ondergrondse mijnwerker minder aantrekkelijk is en meer inspanning vereist dan de

meeste andere werkzaamheden. Doch ook dit probleem is wel op te lossen. Veronderstellen we, dat in een socialistische samenleving iedereen 40 uren per week werkt. Welnu, het is heel eenvoudig om de ondergrondse mijnwerker dan maar 30 uren te laten werken en hem toch een bewijs te geven voor 40 uren arbeid. Wat de mijnwerkers dan in 30 uren produceren, wordt voor 40 uren aan de gemeenschap doorgegeven. Dat wil zeggen, dat het bij de administratie der gemeenschap voor veertig uren wordt geboekt. En dat is ook te doen met andere minder aantrekkelijke of extra zware werkzaamheden.

Waar het om gaat is dat de bevoorrechting is opgeheven. En wij menen dat dit met het gemiddelde maatschappelijk arbeidsuur als rekeneenheid mogelijk is.

==========

D E O R G A N I S A T I E V A N D E A R B E I D

Het leiden van een modern gigantisch produktieapparaat is geen eenvoudige bezigheid. Het is dan ook geen wonder, dat elk modern bedrijf, vooral een bedrijf van grote omvang, een staf van leidinggevend personeel heeft. Daar zijn de directeuren, de personeelschefs, de bedrijfsleiders, de afdelingschefs en de voormannen. Daar zijn voorts de calculators, de ingenieurs, de juridische medewerkers, de mannen van de research, enz. enz. Soms krijgt men wel eens de indruk, dat zo'n bedrijf een kind met een waterhoofd is; dat er een te groot aantal improductieve krachten is in verhouding tot de productieve krachten. En toch zijn al die improductieve krachten nodig en die zullen voor een deel ook nodig zijn in een bedrijf in een socialistische samenleving, waar de scheiding tussen de producenten en het produktieapparaat is opgeheven. Ook in een samenleving zonder bevoorrechting zal een bedrijf moeten worden geleid, zullen we ingenieurs en calculators nodig hebben en zal er aan research moeten worden gedaan.

Maar, zal men ons tegenwerpen, wanneer in een socialistische maatschappij de bevoorrechting is opgeheven en niet de ene functie in het bedrijf hoger beloond wordt dan de andere, wie zal dan nog de leiding van een bedrijf op zich willen nemen? Tenslotte is het werk van een directeur veel verantwoordelijker en veel zwaarder dan dat van een gewone arbeider. Hoe vaak moet hij niet - al dan niet in overleg met zijn kader - beslissingen nemen die van groot belang zijn. Hij moet de hele gang van zaken in het bedrijf in het oog houden en is verantwoordelijk voor het wel en wee van het bedrijf.

Dat alles is natuurlijk volkomen juist voor een kapitalistisch bedrijf. Doch in een socialistische samenleving zal dat anders zijn. Dan zullen de directieven niet meer van boven naar beneden gaan, doch juist omgekeerd: van onderen naar boven. Het beheer van het bedrijf berust dan niet meer bij de directie of de leiding, doch is dan in handen van de gezamenlijke werkers. Met andere woorden: de arbeidersraad zal het bedrijf beheren. 1)

Hoe komt nu zo'n arbeidersraad tot stand? Wel, elke bedrijfsafdeling benoemt een vertegenwoordiger. Al deze vertegenwoordigers vormen

1) Het woord "arbeidersraad" is een begrip geworden en daarom hanteren wij het. Feitelijk echter is het onjuist, omdat het begrip "arbeider" alleen past in een kapitalistische maatschappij. In een socialistische samenleving zullen er geen arbeiders meer zijn, omdat bij de vernietiging van het kapitalisme tevens de klassen zullen zijn opgeheven en er dus van een arbeidersklasse en een heersende klasse geen sprake meer zal zijn. Omdat het echter een algemeen begrip is geworden zullen we ons toch van het woord "arbeidersraad" blijven bedienen. Belangrijk is alleen, dat we weten wat er mee bedoeld wordt.

samen de bedrijfsraad en dus is elke afdeling en daarmee elke werker in deze raad vertegenwoordigd. Deze bedrijfsraad nu benoemt dan weer de algehele leiding, die uit één of meerdere personen kan bestaan. Voorop staat natuurlijk, dat elke vertegenwoordiger in de raad ten allen tijde afzetbaar is. Heeft dus een afdeling een vertegenwoordiger in de bedrijfsraad gekozen, die later niet berekend blijkt te zijn voor zijn taak, dan kan hij op een afdelingsvergadering zonder meer worden afgezet en vervangen door een ander. Zo kan de bedrijfsraad ook op elk gewenst moment de leiding van het bedrijf vervangen door een andere leiding.

Om de democratie in het bedrijf zo goed mogelijk te kunnen laten functioneren, is het belangrijk en noodzakelijk, dat elke afdeling haar vertegenwoordiger opdracht kan geven de bedrijfsraad bij elkaar te roepen om zich te beraden over bepaalde problemen. Is de bedrijfsraad tot een besluit gekomen, dan wordt dit besluit voorgelegd aan de directie (of leiding, of hoe men het ook noemen wil), die geen andere taak heeft, dan dat besluit uit te voeren. Natuurlijk kan de leiding ook zelf met voorstellen bij de bedrijfsraad komen.

Zo ziet men, dat de taak van een directie in een socialistisch bedrijf een geheel andere is, dan die van een directie in een kapitalistisch bedrijf. In het laatste geval beslist de directie en geeft haar directieven door naar beneden. Zij beslist wat er gebeuren moet en de rest heeft maar te gehoorzamen en uit te voeren. In het eerste geval echter, in een bedrijf in een socialistische maatschappij, beslist niet de directie, maar de bedrijfsraad, die weer handelt in opdracht van de werkers. Hier gaan de directieven van onderen naar boven en is de directie niets anders dan de uitvoerster van de besluiten van het collectief der werkers.

Ten overvloede wijzen we er nog maar eens op, dat het deel uitmaken van de bedrijfsraad of van de leiding geen enkel voordeel oplevert. Wel zal een werker zich kunnen bekwamen en daardoor een andere plaats in het bedrijf kunnen gaan innemen, maar het baantjesjagen en het "carrière maken", zoals dat in een kapitalistisch bedrijf plaats vindt, en altijd gepaard gaat met materiële voordelen, zal dan tot het verleden behoren. De juiste mensen zullen dan op de juiste plaats komen, wat de bedrijfsresultaten alleen maar ten goede kan komen.

Zo zal dus de organisatie van een bedrijf zijn. Doch er zijn vele bedrijven, die dezelfde produkten vervaardigen. Samenspraak en overleg, alsmede uitwisseling van gegevens en bedrijfsresultaten zal nodig zijn. Daarom zal elk bedrijf van een bepaalde branche een vertegenwoordiger benoemen in de raad, die alle bedrijven van een bepaalde bedrijfstak overkoepelt. Deze raad zal de belangen van de gehele bedrijfstak behartigen en de problemen onder ogen zien. Tevens zal er een overkoepelende boekhouding moeten worden gerealiseerd, die met de gegevens van alle afzonderlijke bedrijven de kostprijs van de vervaardigde produkten kan berekenen. Niet alleen zorgt die overkoepelende raad voor een centrale boekhouding, ook zal hij moeten zorgen voor de aanschaf van nieuwe grondstoffen, enz. Tot zijn taak zal tevens behoren: het komen met voorstel-

len hoe de produktie kan worden verbeterd, wáár en hoeveel moet worden geïnvesteerd, enz., enz. Want ook in een socialistische maatschappij zal in de bedrijven moeten worden geïnvesteerd. Machines zullen moeten worden onderhouden en zonodig vervangen, bedrijven zullen moeten worden uitgebreid.

Ook voor deze raad geldt weer, dat hij bijeengeroepen kan worden door één der vertegenwoordigers van een bedrijf, een vertegenwoordiger, die weer zijn opdrachten krijgt van het werkerscollectief. Zo heeft dus zelfs de werker met de minst belangrijke functie in het bedrijf mede zijn invloed op het hele gebeuren van de betreffende bedrijfstak en is zijn stem van evenveel betekenis als de stem van wie dan ook.

We zijn nu zover met onze uiteenzetting gekomen, dat elk bedrijf vertegenwoordigt is in de overkoepelende raad van de betreffende bedrijfstak. De bedrijven, die schoenen fabriceren in de raad der schoenfabrieken; zij die kleding vervaardigen in de raad der confectiebedrijven, enz.

Al die overkoepelende bedrijfsraden nu kiezen een vertegenwoordiger, die zitting neemt in de Centrale Arbeidersraad (liever was ons het woord "Centrale Produktieraad", maar het is wel duidelijk wat we bedoelen). Deze Centrale Raad vertegenwoordigt alle bedrijfstakken en daardoor dus alle bedrijven en drijft - door ook hier de aanwezige mogelijkheid de vertegenwoordigers op elk gewenst moment af te kunnen zetten - op het totale collectief der werkers.

Deze Centrale Raad krijgt alle gegevens van alle bedrijfstakken en kan dus precies nagaan wat de bedrijfstakken en wat elk bedrijf afzonderlijk aan grondstoffen, produktiemiddelen en arbeid verbruikt en wat er aan produkten aan de gemeenschap wordt afgeleverd. Zijn taak zal het zijn de produktie te begeleiden, dat wil zeggen: na te gaan in welke bedrijfstakken de produktie moet worden uitgebreid en in welke moet worden afgeremd. Deze raad zal dus ook de produktieplanning voor zijn rekening nemen.

Het zal zonder meer duidelijk zijn, dat bij een dergelijke organisatie van de produktie de werkelijke werkersdemocratie ten volle gewaarborgd is en er van manipulatie en bevoogding geen sprake kan zijn. Iedere werker beslist dan mee en is mede verantwoordelijk voor de hele gang van zaken. Daar er voorts van bevoorrechting geen sprake is en het vertegenwoordiger-zijn in één der raden geen enkel voordeel oplevert, zal de behoefte om te manipuleren en te bevoogden ook niet aanwezig zijn.

Bij een organisatie van de arbeid zoals hier uiteengezet, zal er van beslissers en gehoorzamers, van bazen en ondergeschikten geen sprake meer zijn. We kunnen dan alleen nog maar spreken van een associatie van vrije en gelijke producenten, die stuk voor stuk en allen tesamen verantwoordelijk zijn voor het gehele produktieproces.

==========

D E O R G A N I S A T I E V A N D E G E M E E N S C H A P

In het vorige hoofdstuk hebben we laten zien, hoe de produktie kan worden georganiseerd. Maar we zullen ons toch ook bezig moeten houden met de organisatie van de gemeenschap. De produktie is natuurlijk belangrijk en noodzakelijk om in de behoeften van de mensheid te voorzien. Maar naast de produktie zijn er nog zoveel andere dingen die moeten worden geregeld. Zo zullen er woningen moeten worden gebouwd om in nieuwe behoeften te voorzien of om oude, slechte woningen te vervangen. Natuurlijk, de bedrijfsraad van de bouwbedrijven zal voor het bouwen van de huizen moeten zorgen. Maar wáár moeten ze worden gebouwd en hoe moet de indeling zijn? Waar moeten de plantsoenen komen en waar de speelplaatsen voor de kinderen? Hoe moet het Openbaar Vervoer worden geregeld? En zo zijn er zoveel zaken, die niet door de één of andere bedrijfsraad of door de Centrale Arbeidersraad kunnen worden geregeld. Dat zijn allemaal zaken, waarin de gehele gemeenschap een stem moet hebben.

Welnu, we kunnen wat dat betreft met dit hoofdstukje erg kort zijn, want deze problemen zijn allemaal gemakkelijk op te lossen, wanneer de gemeenschap op dezelfde wijze wordt georganiseerd als de produktie, dat wil zeggen: door middel van raden.

Nemen we als voorbeeld een grote stad. Elke wijk van die stad benoemt een aantal personen, die samen de wijkraad vormen. Deze wijkraad heeft er voor te zorgen, dat het openbare leven in de wijk ordelijk verloopt. Hij komt tevens met voorstellen - op eigen initiatief of op initiatief van de wijkbewoners - om bepaalde plannen te verwezenlijken, die het leven in de wijk kunnen veraangenamen. Zou dáár geen speelplaats moeten worden aangelegd en is het niet raadzaam op dat kruispunt verkeerslichten te plaatsen? Allemaal taken, die zijn weggelegd voor de wijkraad.

Deze wijkraden nu benoemen allemaal een vertegenwoordiger, die zitting neemt in de stadsraad, te vergelijken met de huidige gemeenteraad. Het verschil is alleen, dat deze stadsraad zijn opdrachten weer krijgt van de wijkraden en dat elke vertegenwoordiger, zowel van de wijkraad als van de stadsraad, op elk gewenst moment kan worden afgezet. Op die manier is machtsvorming uitgesloten en wordt de stadsraad gedragen door de hele stadsbevolking. In kleinere gemeenten (dorpen) zal men geen wijkraden behoeven te benoemen, doch kunnen volstaan met het benoemen van een dorpsraad.

Al deze stads- en dorpsraden benoemen nu een vertegenwoordiger in een regionale of provinciale raad. Uit die raden worden dan weer de landsraden gekozen, enz.

Zoals dus elke werker als producent zijn stem kan doen gelden in de produktieraden, zo kan elke bewoner zijn stem doen gelden in de gemeenschapsraden. Ook in de gemeenschap zijn de raden de uitvoerders van de besluiten die van beneden komen. Ook hier zijn de vertegenwoordigers op elk gewenst moment afzetbaar en zijn er aan het vertegenwoordiger-zijn

geen voordelen verbonden.

Het zal de lezer duidelijk zijn, dat de producent twee keer is vertegenwoordigt. Als producent kan hij invloed uitoefenen op de gang van zaken in het produktieproces en als consument op het gebeuren in de gemeenschap. De niet-producerenden hebben vanzelfsprekend geen vertegenwoordiging in de arbeidersraden, doch hebben wel deel aan de organisatie van de gemeenschap.

Het is aan geen twijfel onderhevig, dat er een innige samenwerking zal zijn tussen de arbeidersraden en de gemeenschapsraden. Het kunnen geen twee op zichzelf staande organisaties zijn, omdat de gemeenschap voor de realisering van bepaalde behoeften (huizenbouw, wegenaanleg, enz., enz.) is aangewezen op de arbeidersraden, terwijl de arbeidersraden daarentegen hun produktie moeten afstemmen op de behoeften van de gemeenschap. Overleg en samenwerking is dus noodzakelijk.

Nu heeft de praktijk ons echter wel laten zien, hoe de arbeidersraden en de wijkraden tot stand komen, doch hoe het overleg en de samenwerking tussen die twee zal worden verwezenlijkt, daarvan hebben wij nog geen voorbeelden gezien. Zouden we daarop dus een antwoord willen geven dan zouden we ons aan veronderstellingen moeten wagen en dat doen we liever niet. We zullen dus moeten wachten, tot de praktijk ons ook voor dat probleem een oplossing aan de hand doet.

==========

D E V E R D E D I G I N G V A N D E G E M E E N S C H A P

Ook in een gemeenschap, waar de bevoorrechting is opgeheven en niemand zich nog kan verrijken ten koste van de arbeid van een ander, zullen alle mensen geen engelen zijn. Het is daarom niet zo verwonderlijk, dat men zo vaak hoort, dat politie toch noodzakelijk is.

Wij zullen de laatsten zijn om te beweren, dat de huidige maatschappij het zonder politie kan stellen. In een klassenmaatschappij met een heersende en een overheerste klasse is een politieapparaat onontbeerlijk. Dit apparaat dient niet alleen het bezit, maar ook de maatschappelijke- en openbare orde te beschermen. Tevens dient het zoveel mogelijk te voorkomen, dat het gezag wordt ondermijnd. Het behoeft natuurlijk geen betoog, dat dit gezag het gezag van de heersende klasse is.

Is het dus een feit, dat een klassenmaatschappij niet zonder een politieapparaat kan, feit is tevens, dat in die maatschappij tegenstellingen bestaan, die voortdurend tot botsingen leiden. De onderliggende klasse, de klasse die niets anders bezit dan haar arbeidskracht, ziet zich steeds weer genoodzaakt tegen de heersende klasse, tegen de bezitters en/of beheerders van het produktieapparaat in verzet te komen. En in haar strijd om een groter aandeel van het door haar vervaardigde produkt tast de arbeidersklasse niet alleen het gezag van de heersende klasse aan, doch ook de bezitsverhoudingen. Denken we alleen maar aan bedrijfsbezetting. Het is dan ook niet te verwonderen, dat bij acties van de arbeiders het politiegeweld zich altijd tegen de arbeiders keert. Als instrument ter verdediging van de bestaande maatschappelijke orde is het een de arbeidersklasse vijandig instrument.

Maar, zoals gezegd, ook in een klassenloze maatschappij zullen alle mensen geen engelen zijn. Wij zijn echt niet zo naief te veronderstellen, dat in zo'n maatschappij nooit iets zal worden gedaan dat de gemeenschap niet kan tolereren. Vanzelfsprekend zal er ook dan een apparaat moeten zijn, dat toezicht houdt en bijvoorbeeld het verkeer regelt. En al zullen bepaalde delicten (wij denken aan diefstal, oplichting, enz.) grotendeels tot het verleden behoren, er zullen zich nog zoveel gevallen van aantasting van iemands gezondheid of leven kunnen voordoen, dat een apparaat om dat zoveel mogelijk te voorkomen, onontbeerlijk is.

In het vorige hoofdstukje hebben we uiteengezet hoe de bewoners van een wijk hun wijkraad kiezen. Welnu, ze kiezen niet alleen een wijkraad, maar ook een aantal mensen, die tot taak hebben de bewoners der wijk te beschermen tegen daden die niet getolereerd kunnen worden. Dit is heus niet zo moeilijk, want hoe vaak komt het thans al niet voor, dat in een bepaalde wijk of woongemeenschap een aantal bewoners zich vrijwillig opgeven om 's nachts de wacht te houden omdat er in die wijk door een pyromaan al meermalen brand is gesticht.

Dus toch weer politie? Neen, dat zal géén politie zijn. Het zal alleen daarom al geen politie zijn, omdat het dan geen apparaat is, dat in

dienst staat van een heersende en bevoorrechte klasse. Als de klassenscheiding is opgeheven en er niet alleen juridische- doch ook economische gelijkheid heerst, zal zo'n apparaat zonder onderscheid des persoons moeten en ook kunnen optreden. De personen, die deel uitmaken van dat apparaat zullen dan ook niet door een bezittende en heersende klasse worden aangesteld, doch door de gemeenschap, een gemeenschap waar geen tegengestelde belangen meer zijn; waar niet de ene klasse zijn positie zal moeten zien te handhaven ten koste van de andere klasse. En niet alleen, dat de mensen, die deel zullen uitmaken van dat beschermingsapparaat door de gemeenschap worden aangesteld, maar ze zullen ook op elk gewenst moment door de gemeenschap van hun functie kunnen worden ontheven, wanneer ze daarvoor niet berekend blijken te zijn.

Het wezenlijke van de politie is dan ook niet, dat zij toezicht houdt en regelt, neen het wezenlijke is, dat zij toezicht houdt en regelt in dienst van een bevoorrechte klasse; dat het een apparaat is, ingesteld en in stand gehouden door de bezittende klasse, wier belangen niet samenvallen met die van de gehele gemeenschap.

Ook in vroegere tijdperken der mensheid, bijvoorbeeld bij de primitieve volksstammen, was er sprake van een georganiseerde bewapening van de bevolking. Hun georganiseerde bewapening viel echter direct samen met de hele gemeenschap. Omdat er geen klassen waren, geen bevoorrechten, doch de produktiemiddelen (hetzij grond, hetzij jachtvelden) gemeenschappelijk bezit waren, daarom stond hun georganiseerde bewapening in dienst van allen. De staat - produkt van een klassenmaatschappij - wordt echter gekarakteriseerd door de inrichting van een openbare macht (politie en leger), die niet samenvalt met de belangen van de gehele gemeenschap.

Wordt echter in een proletarische revolutie de staat vernietigd en wordt de klassenloze samenleving een feit, dan zal een toezicht houdend en regelend apparaat weer een onderdeel zijn van de gehele gemeenschap en dus géén politie.

==========

N A B E S C H O U W I N G

De gedachten over een socialistische samenleving, zoals ze in de voorgaande hoofdstukjes zijn neergelegd, hebben natuurlijk niet de bedoeling te fungeren als een plan waarnaar het zo goed zou zijn te streven. Plannen waarnaar gestreefd moet worden ter verandering van het maatschappelijk systeem hebben altijd een ideologie tot basis. En de werkelijkheid heeft laten zien, dat het niet de ideologieën zijn, die de maatschappij veranderen. Het is integendeel de belangenstrijd der tegenover elkaar staande klassen, die het bestaande maatschappelijk stelsel in zijn wortels aantast.

Als het anders zou zijn, dan zou men moeten aannemen, dat de bourgeoisie de macht van de feodale heersers heeft overgenomen uit louter idealistische overwegingen; dat door de propaganda voor het kapitalisme men overtuigd raakte van de wenselijkheid het feodale stelsel te vernietigen en het kapitalisme er voor in de plaats te stellen.

Nu valt het natuurlijk niet te ontkennen, dat ook de bourgeoisie haar idealisten had. Zij kwamen in de Franse revolutie bijvoorbeeld met de leus: "Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap". Doch de maatschappelijke ontwikkeling voltrekt zich los van hooggestemde idealen. Daarom kon de vrijheid, die het kapitalisme tot stand bracht, niets anders zijn dan de vrijheid om ongelimiteerd winst te maken, de vrijheid van uitbuiting; de gelijkheid, die de burgerlijke revolutie realiseerde kon ook niets anders zijn dan de juridische- en zeker niet de economische gelijkheid. Dat er van de broederschap niets terecht kon komen in een maatschappij, die gebaseerd is op de uitbuiting van de ene mens door de andere, behoeft geen betoog.

De strijd van de bourgeoisie tegen het feodale systeem was dan ook geen idealistische- maar wél een belangenstrijd. Handel en nijverheid - reeds opgekomen onder het feodalisme - konden zich onder dat stelsel niet voldoende ontplooien. Naarmate de bourgeoisie meer economische macht kreeg, werd de strijd tussen opkomende bourgeoisie en feodale heersers steeds scherper. De strijd werd tenslotte beslist in het voordeel van haar, die de vooruitgang vertegenwoordigde, de bourgeoisie.

Een ander voorbeeld, dat het niet het idealisme is, dat de maatschappij verandert, is de Amerikaanse burgeroorlog van 1861-1865, de oorlog van de noordelijke tegen de zuidelijke staten. De afschaffing van de slavernij in de zuidelijke staten was er het gevolg van. Wie echter mocht menen, dat de noordelijke staten de afschaffing van de slavernij nastreefden uit humanitaire overwegingen, die vergist zich deerlijk. Het was louter eigenbelang, dat de noordelijke staten deed streven naar de afschaffing van de slavernij. In die staten namelijk had het kapitalisme zijn vleugels uitgeslagen. Zijn expansiedrift stuitte echter op de slavernij in de zuidelijke staten. Een kapitalistisch bedrijf kan niet werken met slaven. Die heeft "vrije" loonarbeiders nodig. De zuidelijke staten moesten zich daarom aanpassen bij de belangen van het opbloeiende

kapitalisme in de noordelijke staten. Toen ze dat niet goedschiks wilden, werden ze door middel van een vierjarige oorlog gedwongen.

Wie wél uit louter menselijke overwegingen streefde naar de vrijmaking der slaven was de idealist John Brown. Hij was zo begaan met het lot der slaven, dat hij in 1855 vrijscharen organiseerde, die vele slaven met geweld bevrijdden en zelfs enkele slavenhouders doodden. Hij moest echter zijn idealisme en zijn bewogenheid met het lot der slaven duur betalen. In 1859 werd hij opgehangen. Zijn idealisme vermocht niet tot stand te brengen, wat een vijftal jaren na zijn dood werd verwezenlijkt uit puur eigenbelang door het kapitalisme der noordelijke staten. En zo zouden er vele voorbeelden zijn op te sommen, die aantonen, dat de ontwikkeling en de verandering der maatschappij niet veroorzaakt wordt door de idealisten, doch slechts een gevolg is van de strijd om belangen.

Geen plan dus hebben we de lezer voorgelegd. Wat wij in de voorgaande hoofdstukjes hebben uiteengezet is dan ook geen mooi uitgedacht ideaal waar we de mensen warm voor willen laten lopen. Neen, wat wij daar hebben uiteengezet is gebaseerd op de werkelijkheid. Als wij het in het hoofdstukje "De organisatie van de arbeid" hebben over de arbeidersraden, dan is die organisatievorm niet door ons of door iemand anders uitgedacht. Het waren bijvoorbeeld de arbeiders, die in de Russische revolutie van 1917 deze organisatievorm hanteerden, omdat er geen andere mogelijkheid was eigen, zelfstandige macht te ontplooien. Niet uit idealisme, maar uit bittere noodzaak gingen zij over tot het vormen van hun arbeidersraden. Maar niet alleen in de Russische revolutie zien we die organisatievorm optreden. Ook in de westerse kapitalistische landen kan men hetzelfde verschijnsel waarnemen. In wezen immers is elk eigen gekozen actiecomité, dat tot stand komt bij de eigen strijd der arbeiders, de kiem van een arbeidersraad. Bij een "wilde" staking is het door de arbeiders gekozen actiecomité het orgaan, door middel waarvan zij hun eigen strijd beheersen. Zélf beslissen ze dan hoe en waarvoor de strijd zal worden gevoerd. En dat doen ze niet, omdat er bepaalde idealisten of theoretici zijn geweest, die hun duidelijk hebben gemaakt, dat ze eigen actiecomité's moeten vormen. Neen, het is de bittere noodzaak, die hen daartoe dwingt. Veel liever zouden zij het overlaten aan de vakbonden, maar de ervaring heeft hen geleerd, dat deze zich altijd tegen de arbeiders keren en geen oog hebben voor hun wensen en verlangens.

Een duidelijk voorbeeld, dat aantoont, dat de eigen actiecomité's uit bittere noodzaak worden geboren, is de staking van het gemeentepersoneel van Amsterdam in 1955. Eerst hadden de gemeentearbeiders geprobeerd de bonden voor hun eisen en verlangens op te laten treden. Toen dat niet gelukte koos men een comité in Unieverband. Dat wil zeggen: in dat comité werden vertegenwoordigers gekozen, die lid waren van de drie erkende vakcentrales. Doch ook zo'n comité kon niet het hele personeelsbestand vertegenwoordigen en zijn optreden moest op een mislukking uitlopen. Uit noodzaak vormde men toen een eigen gekozen actiecomité. Daarbij werd er niet op gelet welk politiek geloof deze

leden hadden of van welke vakcentrale zij lid waren, neen, in dat comité werden die mensen gekozen, waarvan men verwachtte, dat zij het meest geschikt zouden zijn om leiding aan de strijd te geven. In wezen verschilt zo'n actie-comité dan ook niet van een arbeidersraad. Bij een verbreding en verdieping van de strijd zal zo'n comité uitgroeien tot een arbeidersraad, gekozen en gedragen door het werkerscollectief, zoals ook tijdens de Hongaarse opstand van 1956 de arbeidersraden tot stand kwamen. Bekend van die strijd is vooral de Centrale Arbeidersraad van Boedapest, die zelfs nog invloed had lang nadat de opstand door de Russen was neergeslagen.

En zo als de organisatie van de arbeid in een socialistische samenleving is af te leiden van hetgeen er in het maatschappelijk gebeuren plaats vindt, zo is dit ook het geval met de organisatie van de gemeenschap. Onze uiteenzetting van de organisatie van een socialistische samenleving, zoals wij dat hebben gedaan in hoofdstukje vijf van dit geschrift, is ook weer gebaseerd op de werkelijkheid. Het is geen door ons uitgedacht ideaal. In de grote steden van ons land (en we nemen aan, dat het in de andere westerse kapitalistische landen net zo ligt) hebben zich in de loop der jaren in de verschillende wijken actie-comité's gevormd. In Amsterdam kennen we bijvoorbeeld het actie-comité van de Nieuwmarktbuurt, de Lastige Amsterdammer, de Sterke Arm, enz, Ze keren zich tegen de sloop van nog bewoonbare huizen, verzetten zich tegen de aanleg van snelwegen door hun buurt, enz., enz. Ze oefenen met hun acties druk uit op de gemeentelijke overheden en schromen niet om af en toe tot krachtdadige acties over te gaan. Men ziet de overeenkomst van deze comité's met de wijkraden, zoals wij die hebben geschetst. En precies zo is het ook gesteld met de verdediging van de gemeenschap. Ook onze uiteenzetting daarover is niet uitgedacht, maar gebaseerd op de werkelijkheid.

En nogmaals: dat alles zal zich niet voltrekken door propaganda, door het ideaal van een socialistische samenleving aan de arbeiders duidelijk te maken. Als de arbeidersklasse het socialisme verwezenlijkt, zal dat ondanks zichzelf zijn. Wij bedoelen, dat het socialisme nooit de inzet van haar strijd zal zijn. Alle idealisten, die zich smalend uitlaten over de loonstrijd der arbeiders en hen hun materialistische instelling verwijten, zijn dan ook een belemmering op de weg naar het socialisme. Zij zouden van de arbeiders idealisten willen maken en beseffen niet, dat zij daarmee hetzelfde standpunt innemen als de heersende klasse. Ook die beklaagt zich er steeds over, dat de arbeiders zo materialistisch zijn en zo weinig idealistisch. Niet de idealistische demonstraties en activiteiten ziet de bezittende klasse dan ook als een bedreiging. Noch nimmer is daarvan een studie gemaakt. Maar vele studies zijn er gemaakt en vele rapporten zijn er verschenen over het verschijnsel van de "wilde" stakingen. Stakingen, die altijd de directe belangen der arbeiders tot inzet hadden. Want de arbeiders strijden nu eenmaal alleen voor doeleinden waarvoor zij zich direct geplaatst zien. Een beperkte strijd, zal men opmerken. Inderdaad, maar deze beperking vormt juist de kracht van de

arbeidersklasse. Deze behoedt haar, haar energie te verspillen aan in het verschiet gelegen doeleinden, die voor het moment althans onwerkelijk zijn en geen verband houden met haar toestand en bewustzijn van het ogenblik. Het behoedt haar tevens haar energie te verspillen aan doeleinden, die de hare niet zijn.

Bij dat alles bedenke men ook, dat de strijd der arbeiders niet zonder ontwikkeling is. Wat in de aanvang een knagen aan de meerwaarde is, wordt tenslotte bij verbreding en verdieping van de strijd een worsteling om het maatschappelijk produkt. Heeft de arbeidersklasse die strijd volbracht, dan zal een socialistische samenleving werkelijkheid zijn geworden.

==========

D i s c u s s i e

O V E R " R E C H T V A A R D I G E V E R D E L I N G " B I J C O M M U N I S T I S C H E P R O D U K T I E

Kort geleden woonde ik met een van mijn makkers uit de groep "Daad en Gedachte" een vergadering bij, die belegd was om van gedachten te wisselen over de problemen die zich voordoen bij een communistische produktie en distributie. In de loop van de discussie hoorde ik hem de opvatting verdedigen, dat in een samenleving, waarin niet langer - zoals in het kapitalisme - de w a a r d e van de waar arbeidskracht de maatstaf der konsumptie zou zijn, maar het m a a t s c h a p p e l i j k g e m i d d e l d e a r b e i d s u u r , niettemin in zeer bijzondere gevallen van die maatstaf diende te worden afgeweken.

Als voorbeeld noemde hij o.a. de mijnwerkers, die uitermate zwaar werk verrichten. Zou - daar liep als ik het goed begrepen heb, zijn redenering op uit - de maatstaf van het maatschappelijk gemiddelde arbeidsuur óók voor hén gelden, dan zou dat een miskenning van hun bijzondere arbeidsomstandigheden inhouden. Er zou derhalve ten opzichte van hen een onrechtvaardigheid worden gepleegd.

De oplossing, dat wil zeggen de opheffing van die onrechtvaardigheid, zag hij in de mogelijkheid om bijvoorbeeld drie uur arbeid door hen verricht, gelijk te stellen met, pak weg, vijf uur arbeid van een andere kategorie.

Ter sprake kwam ook de arbeid van bijvoorbeeld een chirurg, die dermate inspannend kan zijn, dat zo'n man om wat te noemen niet meer dan één of hooguit twee operaties per dag kan verrichten, zodat ook voor hém een dergelijke "afspraak" diende te worden gemaakt als voor de mijnwerker.

Al tijdens de discussie heb ik te kennen gegeven, dat ik mij met deze kijk op de problemen van een kommunistische konsumptie niet verenigen kon. De tijd ontbrak om er tijdens de vergadering dieper op in te gaan. Mijn vriend en ik zijn er na afloop der bijeenkomst onder elkaar op teruggekomen.

Ik heb toen uiteengezet, dat ik een "oplossing" als door hem aangegeven niet kon aksepteren, omdat daarmee volgens mij in de wereld der vrije en gelijke producenten via een achterdeur weer de ongelijkheid zou worden geïntroduceerd.

Mijn makker betwistte dat met het argument, dat hem volstrekt niet zoiets als de "prestatie-beloning" van het kapitalisme voor ogen zweefde en dat ik vooral niet uit het oog moest verliezen, dat de vaststelling: zoveel uur van de ene kategorie = zoveel uur van de andere kategorie n i e t - zoals onder het staatskapitalisme - met economische grootheden het geval is - door een "opperste economische raad" of door

een "rode direkteur" zou geschieden, maar door de arbeidersraad van het betrokken bedrijf dan wel de raden van de betrokken bedrijfstak, dus door de producenten zelf.

Ik heb over zijn argumentatie nagedacht, maar ik raakte er, hoe langer ik nadacht, hoe langer hoe minder van overtuigd. Ik zal hier proberen duidelijk te maken waarom.

Uitgangspunt bij mijn zienswijze - ik geef toe, dat ik dit bij de eerste onderlinge gedachtenwisseling onvoldoende heb beklemtoond - is iets dat ook mijn vriend mij niet zal tegenspreken, te weten het feit, dat produktie, distributie en konsumptie elkaars vormen wederkerig bepalen. Dat betekent, dat bij een kapitalistische vorm van de produktie onverbrekelijk een kapitalistische distributievorm behoort en een kapitalistische vorm van konsumptie. Omgekeerd zit aan een kommunistische produktievorm een kommunistische distributie en een kommunistische vorm van konsumptie vast.

De wederzijdse verschillen van opvatting treden pas aan de dag bij nadere beschouwing. Mijn vriend en ik zijn het ongetwijfeld nog volledig met elkaar eens als ik stel, dat wie aan het produktieproces deelneemt als een loonarbeider, ook als loonarbeider deelneemt aan de konsumptie: wie loonarbeider is ontvangt van de maatschappij ter konsumptie zoveel goederen terug als overeenkomt met de waarde van zijn arbeidskracht 1). Maar onderschrijft mijn vriend óók, dat vrije en gelijke producenten - vanwege de maatschappelijke samenhang tussen produktie en konsumptie - op gelijke wijze konsumeren moeten? Als hij mij bevestigend zou antwoorden, dan waag ik het niettemin dat op grond van zijn hierboven weergegeven uiteenzettingen te betwijfelen. Ik geloof, dat hij dit "op gelijke wijze konsumeren" verwart met een konsumptiewijze, waarbij de producenten evenveel krijgen. Volgens mij kan daarvan geen sprake zijn, omdat we nu eenmaal te maken hebben, n i e t met een kommunistische produktie zoals die naar believen zou kunnen worden uitgedacht, maar met een kommunistische produktie zoals die zich, als gevolg van de klassestrijd van de arbeiders, uit de huidige samenleving ontwikkelt. Ik zal daarop aanstonds nader terugkomen na eerst een paar fundamentele zaken te hebben belicht.

Het kardinale punt is namelijk, dat de producenten slechts dan waarlijk vrij en gelijk zijn, indien niet langer de waarde hunner arbeidskracht hun aandeel in het totale maatschappelijk produkt bepaalt, doch hun arbeidstijd 2). Voor vrije en gelijke producenten wordt door hun (hoeveelheid) arbeid tegelijk hun verhouding tot het maatschappelijk produkt be-

1) Ik zie er hier derhalve van af, dat de prijs van de arbeidskracht lang niet altijd met de waarde daarvan overeenkomt. Dat is een probleem apart, dat voor de kwestie waar het hier om gaat buiten beschouwing kan blijven.

2) Ik zie er, gemakshalve, van af, hier en ook verderop in deze beschouwing telkens weer met nadruk te herhalen, dat het natuurlijk gaat om de maatschappelijk gemiddelde arbeidstijd.

paald. De arbeid is voor hen de maatstaf der konsumptie, aangezien zij alleen op die wijze zélf de maatschappelijke produktie kunnen leiden en beheren.

Immers: het beschikkingsrecht over de produkten, waarom het begonnen is en dat (als middel daartoe) het beschikkingsrecht over de produktiemiddelen voorop stelt, kunnen de producenten noch individueel, noch willekeurig uitoefenen. Een gemeenschappelijke beschikking over het produktie-apparaat is slechts mogelijk indien de produktie bij gemeenschappelijk beheer verloopt volgens algemeen geldende regels, die voor al het maatschappelijk handelen de basis vormen.

Pas wanneer er voor alle producenten gelijke produktieregels worden geschapen worden de producenten tot gelijke producenten. Het maken van bindende regels voor de hele produktie, en niet bijvoorbeeld alleen voor LIP of voor de schoenfabriek in Fakenham, is de wezenlijke taak van de proletarische revolutie. De gelijkheid blijkt aldus geen "ethisch" en geen "moreel" begrip, maar een economische kategorie.

De economische gelijkheid veronderstelt, dat er een algemeen geldende, vaste maatstaf is doorgevoerd, waarnaar alle berekeningen bij produktie én distributie (konsumptie) zich voltrekken. De algemeen geldende, vaste maatstaf is, dat alle bedrijfsorganisaties berekenen hoeveel arbeidstijd ze in de produktie hebben gestoken en daarmee berekenen voor hoeveel arbeidstijd ze weer aan grondstoffen etc., kunnen opnemen 3).

Wat geldt voor de produktie en konsumptie (van grondstoffen) door bedrijven, geldt ook voor de individuele produktie en konsumptie. De gelijke voorwaarden voor de individuele konsumptie zijn slechts in de gelijke maatstaf voor de konsumptie te vinden. Zoals het individuele arbeidsuur de maatstaf is voor de individuele arbeid, zo is het individuele arbeidsuur tevens de maatstaf voor de individuele konsumptie. Daarmee is ook de konsumptie maatschappelijk geregeld en beweegt ze zich in volkomen exacte banen.

Het doorvoeren van de sociale revolutie - géén politiek, maar een sociaal proces - is in wezen niets anders dan het doorvoeren van de maatstaf van het maatschappelijk gemiddelde arbeidsuur in het gehele economische leven. Het dient als maatstaf voor de produktie en tegelijk als maatstaf voor het recht der producenten op het maatschappelijk produkt. Dát is het geheim van de communistische volkshuishouding. Wil de individuele arbeidstijd de maatstaf zijn voor het individueel te konsumeren produkt, dan moet de hoeveelheid der produkten noodzakelijkerwijze

---

3) Zuiver terwille van de eenvoud van het betoog laat ik hier geheel en al buiten beschouwing, dat er vanzelfsprekend ook in een communistische samenleving een deel van het maatschappelijk produkt gereserveerd moet worden voor verbetering van het produktie-apparaat en ten behoeve van voorzieningen ten algemenen nutte. Ik kan dat gerust doen. Daarover bestaan er tussen mijn vriend en mij geen verschillen.

aan dezelfde maat worden gemeten, en omgekeerd!

Waarmee we hier te maken hebben, is een communistische samenleving, niet zoals ze zich op haar eigen grondslagen heeft ontwikkeld, doch integendeel, zoals ze uit de kapitalistische maatschappij geboren wordt, een samenleving derhalve, die in alle opzichten, ekonomisch, zedelijk, geestelijk, nog behept is met de kenmerken van de oude maatschappij waaruit zij is geboren. Dienovereenkomstig krijgt de producent exact terug wat hij haar geeft. Hij krijgt van de samenleving een aanwijzing, dat hij zo en zoveel arbeid geleverd heeft en onttrekt met deze aanwijzing zoveel aan de maatschappelijke voorraad konsumptiemiddelen als evenveel arbeid kost. Dezelfde hoeveelheid arbeid, die hij de samenleving in de een of andere vorm gegeven heeft, krijgt hij in andere vorm terug. Kennelijk heerst hier hetzelfde beginsel dat de warenruil regelt, in zover deze de ruil van gelijkwaardige grootheden is. Inhoud en vorm zijn veranderd, daar onder de gewijzigde omstandigheden niemand iets geven kan behalve zijn arbeid en anderzijds niets in het bezit van individuen kan overgaan, behalve konsumptiegoederen. Wat de verdeling der konsumptiegoederen onder de individuele producenten betreft: hier heerst hetzelfde principe als bij de ruil van warenequivalenten. Er wordt onverschillig welke hoeveelheid arbeid in de ene vorm tegen evenveel arbeid in een andere vorm geruild. Wat de producenten ontvangen staat in verhouding tot de door hem geleverde arbeid. Zij zijn in die zin aan elkaar gelijk, dat aan dezelfde maatstaf van de arbeid wordt gemeten.

Dat meten aan dezelfde maatstaf (met het maatschappelijk gemiddelde arbeidsuur als basis) leidt onvermijdelijk tot onrechtvaardigheden. En dat niet slechts omdat het hanteren van een maatstaf betekent, dat de individuele verschillen in de behoeften worden gehanteerd, maar ook om andere redenen, die in de verschillen tussen de diverse soorten van arbeid zijn gelegen. Ik hoef ze hier niet op te noemen. De makker met wie ik hier polemiseer heeft ze nauwkeurig onderkend. Maar hij vergist zich als hij meent, dat de plooien op de door hem aanbevolen wijze kunnen worden gladgestreken. Want zolang niet de arbeid de maatstaf der konsumptie is, zolang is er een "loon", het moge hoog of laag zijn en zolang de arbeid niet de maatstaf voor de konsumptie is, i s e r g e e n d i r e c t v e r b a n d t u s s e n d e v o o r t g e b r a c h t e g o e d e r e n r i j k d o m e n d i t l o o n. Daarom berust, waar een dergelijke toestand heerst, de verdeling der goederen bij "hogere instanties". Is de arbeidstijd de maatstaf voor de individuele konsumptie, dan betekent dat, dat de loonarbeid is afgeschaft en dat er géén meerwaardevorming plaats heeft. Er zijn geen "hogere instanties" nodig om het "volksinkomen" te verdelen.

Het gelijke recht op een bepaalde hoeveelheid maatschappelijke goederen bij gelijke (in tijd gemeten) hoeveelheid arbeid berust niet op de "rechtvaardigheid", maar dáárop, dat alleen op deze wijze de arbeiders zeggenschap in het bedrijfsleven kunnen uitoefenen. Op de basis van een "onrechtvaardigheid" derhalve begint de communistische maatschappij zich te ontwikkelen, tot ze het stadium heeft bereikt van: ieder naar zijn

vermogen, ieder naar zijn behoefte. In dát stadium is de arbeidstijd n i e t langer de maatstaf der individuele konsumptie.

Wat mijn vriend als "oplossing" voorstelt is een ekonomische onmogelijkheid. Zijn antwoord, dat het de arbeiders zélf zijn, die - bijvoorbeeld - drie uur van een mijnwerker gelijk stellen aan bijvoorbeeld vijf uur van een timmerman, is daarom geen oplossing, aangezien het een onmogelijkheid is, aangezien bij een dergelijke vergelijking van twee (in tijd gemeten) hoeveelheden arbeid, die kwalitatief verschillen, beide tijdhoeveelheden, om met elkaar in het reine te worden gebracht, beide aan een bepaalde maatstaf zouden moeten worden gemeten, die niet de tijd is in dit geval, omdat het juist om de vergelijking van twee verschillende arbeidstijden gaat. Dat nu kan niet, omdat de tijd het enige is, waaraan de arbeid kan worden gemeten. En dat is nu de hele mop.

Cajo.

A n t w o r d a a n C a j o

Hoezeer het misschien ook te betreuren is, ook in een socialistische maatschappij (dus een maatschappij zonder bevoorrechting) zullen er werkzaamheden zijn, die extra zwaar of bijzonder onaantrekkelijk zijn. En toch zullen die werkzaamheden moeten worden verricht. Stel u voor een bedrijf of bedrijfstak, waar het werk extra zwaar of bijzonder onaantrekkelijk is. Door de vrije keus van arbeid (in een socialistische samenleving zal ten enenmale iedere dwang uitgesloten zijn) krijgt zo'n bedrijf of bedrijfstak te kampen met een tekort aan werkkrachten, waardoor de produktie stagneert. Wat kan de gemeenschap in eerste instantie anders doen dan de producenten op te wekken dit bedrijf of deze bedrijfstak weer voldoende te bemannen? Doch wanneer deze opwekking zonder resultaat blijft? Wat te doen, wanneer het werkerstekort blijft en misschien wel steeds groter wordt?

Ik meen dat dit probleem is op te lossen door de werkers in zo'n bedrijf of bedrijfstak korter te laten werken. Wordt er in het algemeen 40 uur per week gewerkt, laat daar dan 30 uur per week werken, doch geef de werkers wel een bewijs voor 40 uur arbeid. De kortere arbeidstijd kompenseert dan de extra inspanning of de bijzondere onaantrekkelijkheid.

Hier kom ik echter in konflikt met C., die vindt dat er dan geen sprake meer is van het gemiddelde maatschappelijk arbeidsuur als rekeneenheid. Volgens hem haal je dan in een gemeenschap van vrije en gelijke producenten de ongelijkheid via een achterdeur weer binnen. De arbeid zou dan niet meer de maatstaf der konsumptie zijn. Er zou dan weer gesproken kunnen worden van "loon" en de verdeling der goederen zou weer moeten berusten bij "hogere instanties".

Natuurlijk ben ik het met hem eens, dat de arbeid de maatstaf der konsumptie zal zijn, omdat alleen op die wijze de werkers zélf de maatschappelijke produktie kunnen leiden en beheren. Maar ik meen, dat de door mij genoemde methode daarmee niet in strijd is. Natuurlijk, in het

algemeen is de arbeidstijd de maatstaf der konsumptie. Dat uitzonderingen daarop niet mogelijk zouden zijn zonder dat de ongelijkheid via een achterdeur weer wordt binnengehaald, is iets waarvan C. mij volstrekt niet heeft kunnen overtuigen. Ik kom daar straks nog op terug.

Natuurlijk kan een bedrijf alleen maar de kostprijs aan arbeidstijd van een produkt berekenen, wanneer daarin alle uren zijn verwerkt aan afschrijving van machines en gebouwen, aan arbeidstijd van de grondstoffen en aan arbeidstijd van de producenten in het bedrijf. Misschien heb ik wel iets vergeten, maar dat is niet belangrijk voor mijn betoog. Dat alles nu moet er in verwerkt worden om de exacte prijs van het produkt te kunnen vaststellen. Ja, zegt C., maar dat kan niet, wanneer een bedrijf bijvoorbeeld grondstoffen heeft gekregen, waarin maar 30 uur zijn verwerkt, doch die zijn doorgegeven voor 40 uur. Volgens mij is dat echter zeer wel mogelijk. Laten we als voorbeeld maar weer de mijnwerker nemen. Stel dat een ton kolen 30 maatschappelijk gemiddelde arbeidsuren bevat, doch die voor 40 uur zijn doorgegeven, vanwege de kortere werktijd der mijnwerkers. Betrekt een bedrijf een ton kolen, dan verrekent hij daarvoor 40 uren in de produkten. Het enige wat er dan gebeurt is, dat de producenten in het algemeen als het ware iets van hun arbeidstijd afstaan ten behoeve van de mijnwerkers. Nou en? In zie niet in waarom dat de arbeidstijd als maatstaf der konsumptie onmogelijk zou maken. En hoe C. dat dan weer "loon" kan noemen, waarbij "hogere instanties" nodig zijn om de hoogte van dat "loon" te bepalen ofwel voor de verdeling der goederen zouden moeten zorgen, is mij een raadsel. Er is dan alleen een "regeling" getroffen. Niet door een "hogere instantie", maar door de Centrale Produktieraad, het centrale orgaan van het werkerskollektief. Met "loon", met de koop en verkoop van arbeidskracht heeft dat niets, maar dan ook niets te maken.

Maar, zegt C., alleen de arbeidstijd kan de maatstaf der konsumptie zijn en wanneer je daarop uitzonderingen gaat maken, dan haal je de ongelijkheid via een achterdeur weer binnen.

Natuurlijk, in het algemeen zal de arbeidstijd de maatstaf der konsumptie zijn. Wie niet werkt zal niet eten en wie niets geeft aan de gemeenschap zal niets aan de gemeenschap kunnen onttrekken. Alleen wat men aan arbeidstijd aan de gemeenschap heeft gegeven, zal men in de vorm van produkten weer aan de gemeenschap kunnen onttrekken. Het klopt allemaal. Behalve dan dat we de zieken, de invaliden, de bejaarden, de studerenden, de kunstenaars en noem maar op, niet aan de hongerdood kunnen prijsgeven. Zij allen geven niets aan de gemeenschap, kunnen niets geven, maar hebben wel het recht op een evenredig deel der geproduceerde goederen. Voor al deze mensen zal ook een "regeling" worden getroffen. Niet door een "hogere instantie", maar door de Centrale Raden. Want niet alleen zal er in een socialistische maatschappij een deel van het maatschappelijk produkt moeten worden gereserveerd voor verbetering en/of uitbreiding van het produktie-apparaat, ook voor voorzieningen ten algemenen nutte zal dat het geval moeten zijn, zoals ook Cajo terecht in een noot opmerkt. Daarvoor is dus nodig, dat alle producenten

een deel van hun arbeidsuren (dus van de door hen vervaardigde produkten) afstaan aan een "sociaal fonds" (ik weet geen beter woord), waaruit tevens wordt geput voor al die mensen, die niet kunnen werken. Hoeveel nu zullen de producenten daarvoor moeten afstaan? Volgens mij zal ook dat weer een "regeling" zijn, die door de Centrale Raden wordt getroffen en niet door een "hogere instantie".

Welnu, ik zie géén principieel verschil tussen een "regeling", waarbij de producenten een deel van hun arbeidstijd afstaan ten behoeve van bijvoorbeeld die mensen, die door een lichamelijke of geestelijke handicap slechts in staat zijn een zeer beperkt aantal uren te werken en een "regeling" waarbij de producenten een deel van hun arbeidstijd afstaan ten behoeve van die mensen, die extra zwaar of bijzonder onaantrekkelijke arbeid moeten verrichten. Ik zie niet in, waarom dat het principe van het arbeidsuur als rekeneenheid zou aantasten.

Mijn laatste bezwaar tegen het betoog van C. is, dat het geen alternatief biedt. Hij geeft toe, dat het een "onrechtvaardigheid" is, dat een bepaalde groep mensen extra zware of bijzonder onaantrekkelijke arbeid moet verrichten. Dat moeten we volgens hem dan maar aksepteren, want "op de basis van een 'onrechtvaardigheid' derhalve begint de communistische maatschappij zich te ontwikkelen." Tot troost biedt hij ons echter wel de hemel van de ideale maatschappij: geven naar krachten, nemen naar behoefte. Hoe we echter ooit "naar behoefte" zullen kunnen nemen, wanneer door de "onrechtvaardigheid" in bepaalde sektoren de produktie stagneert, daarop geeft C. geen antwoord. En dat is juist het probleem waarom het mij gaat.

Trouwens, tegen die "onrechtvaardigheid" heb ik niet alleen praktische bezwaren vanwege de mogelijkheid van stagnering der produktie, maar ik heb er ook ethische bezwaren tegen. Misschien is dat niet gepast voor een "wetenschappelijke socialist", maar het is nu eenmaal zo. Voor mij als arbeider is de strijd tegen "onrechtvaardigheid" niet los te maken van mijn opvattingen over een socialistische samenleving.

Rest mij nog slechts de opmerking, dat ik mij er zeer wel van bewust ben, dat ik niet volledig zie, hoe de door mij genoemde methode van kortere arbeidstijd voor extra zware of bijzonder onaantrekkelijke arbeid in de praktijk zal werken. Als het eenmaal zo ver is zullen we de praktijk moeten laten uitmaken welke beroepen kortere werktijd zullen hebben. En of het wel doorvoerbaar is? Ik dacht van wel, maar heb daaromtrent natuurlijk geen zekerheden. En wellicht brengt de praktijk veel betere "oplossingen" aan het licht. Maar daarover ging de discussie van C. niet. Die ging alleen over het principe en daarop meen ik te hebben geantwoord.

Jaap

NOGMAALS: DE COMMUNISTISCHE PRODUKTIE EN DISTRIBUTIE

Wat ik in het vorige stuk heb aangeroerd in het opstel "over 'rechtvaardige verdeling',enz." is een ekonomische kwestie, waarop J. is ingegaan met naar mijn mening niet-ekonomische argumenten, die aan de kern van mijn betoog voorbijgaan.

Ik ben ervan uitgegaan, dat, wie als loonarbeider in een bedrijf werkt, met de inhoud van zijn loonzakje - en bepaald niet meer - bij melkboer of kruidenier staat, en dat wie kapitalist is, ook als kapitalist verteren kan. Meer in het algemeen heb ik dat aldus geformuleerd, dat iemand steeds op dezelfde wijze aan de konsumptie deelneemt, als waarop hij aan de produktie deelneemt. Dat geldt naar mijn mening ook voor samenlevingen, waarin er geen kapitalisten en dus ook geen loonarbeiders zijn, om het even of dat nu de voor-kapitalistische maatschappij is of die welke uit het kapitalisme voortkomt. Ik heb van J. geen enkel argument gehoord, waarmee hij dat zou willen betwisten, maar de konsekwentie daarvan gaat hij niettemin uit de weg.

Als hij - omdat de mijnwerker zware arbeid verricht - 30 gemiddeld maatschappelijk noodzakelijke arbeidsuren van een mijnwerker gelijk wil stellen met 40 dito arbeidsuren van een andere kategorie, dan rijst er bij mij allereerst de vraag: met 40 gem. maatsch. noodz. arbeidsuren van wélke kategorie? Ik neem niet aan, dat J. gelooft, dat buiten de mijnwerkers - en de mijnwerkers zijn hier natuurlijk zowel door hem als door mij alleen maar als voorbeeld genomen - de arbeid van alle overige kategorieën even zwaar is. Een caissonwerker of een stukadoor verrichten stellig arbeid, die zwaarder is dan die van sommige andere groepen arbeiders. Het is zo, dat er vermoedelijk wel geen twee soorten arbeid zijn van gelijke zwaarte. Dus nogmaals: van wélke kategorie wil J. graag 40 uur gelijk stellen aan 30 uur van de mijnwerker? Want daar komt het op neer als hij een ton kolen, die door een mijnwerker in 30 uur wordt geproduceerd, doorberekent tegen wat wij beiden gemakshalve maar een kostprijs van 40 uur noemen.

De vraag hoe J. bij een dergelijke doorberekening de kostprijs van de door de mijnwerkers gehanteerde of benutte machines en installaties berekent zal ik, om de zaak niet nodeloos ingewikkeld te maken, maar omzeilen. Maar men kan al enigermate zien hoe wonderlijk het bij zijn methode toegaat, als men er bijvoorbeeld van uit zou gaan, dat de arbeider die mijnlampen produceert er om wat te noemen in 20 minuten een af kan leveren, die in 120 uur verslijt. In 30 uur - de tijd dat de mijnwerker werkelijk arbeid om een ton kolen af te leveren - is er $\frac{1}{4}$ lamp versleten en dat komt dus overeen met 5 minuten arbeidstijd van de lampenmaker. Die 5 minuten moeten in de kostprijs van de kolen worden verdiskonteerd, zoals er ook nog vele andere dingen in verdiskonteerd moeten worden. Maar hoe? Berekend in mijnwerkerstijd: 44 uur voor iedere 3 wer-

kelijke uren, 4 minuten voor iedere 3 werkelijke minuten of berekend in lampemakerstijd? Zoals gezegd, ik wil dit terzijde laten, maar het zou heel goed mogelijk zijn, ook langs deze weg de volkomen onhoudbaarheid van J.'s willekeurige gelijkstelling van 30 uur mijnwerkersarbeid met 40 uur andere arbeid aan te tonen.

Ik wil hier liever van afstappen om J. een andere vraag te stellen: wil hij aan een stukadoor, wiens arbeid stellig zwaarder is dan die van een typograaf, ontzeggen, wat hij de mijnwerker garandeert, namelijk een ándere arbeidstijdberekening? Nee natuurlijk, want dat is onmogelijk. Maar als hij het de mijnwerker én de stukadoor wil garanderen, dan kan hij het natuurlijk geen enkele kategorie arbeiders meer ontzeggen. Wat is het gevolg? Dit, dat er één bepaalde kategorie arbeiders is (laten we die kategorie A noemen), die als ze 30 uur werkt "ook voor 30 uur goederen" kan konsumeren en dat voor alle overige kategorieën iets anders geldt, bijvoorbeeld dat, wat in het volgende kleine, maar naar believen uit te breiden schema wordt aangeduid:

kategorie A	30 uur = 30 uur
mijnwerkers	30 uur = 40 uur
stukadoors	30 uur = 35 uur
typografen	30 uur = 28 uur, enz.

In dit schema zijn de uren van alle overige kategorieën uitgedrukt in de uren van kategorie A. Men zou ze natuurlijk ook in die van een willekeurige kategorie kunnen uitdrukken en dan andere getallen krijgen. De vraag rijst uiteraard in wélke kategorie ze moeten worden uitgedrukt en hoe het kan worden uitgedrukt. Maar ook daar stap ik van af.

Wie naar dit schema kijkt - en nu kom ik toch nog weer heel even op de doorberekening terug - zal al bedenkelijk de wenkbrauwen fronsen bij de gedachte, dat deze situatie dan betrekking heeft op de feitelijke verhoudingen in een maatschappij, waar de produkten op basis van het gem. maatsch. noodz. arbeidsuur moeten worden doorgegeven. Zouden moeten, kan men beter zeggen, want het schema brengt tot uitdrukking, dat dit nu juist niet het geval is.

Wat ik nu beweerd heb, niet meer, maar ook niet minder, is dit, dat in die maatschappij (laat ik haar gemakshalve de maatschappij van J. noemen), waar de konsumptie duidelijk niet op basis van het maatsch. gem. noodzakelijke arbeidsuur geschiedt, ook van een produktie op die basis geen sprake is. J. zegt wel: "Natuurlijk ben ik het er mee eens, dat de arbeid de maatstaf der konsumptie zal zijn willen de werkers zélf de maatschappelijke produktie kunnen leiden en beheren", maar hij verstaat kennelijk onder "de arbeid" niet de abstrakt-menselijke arbeid zonder meer, die slechts door de tijd te meten is: uur voor uur.

"Ja maar", roept J. dan, "ook in een socialistische maatschappij zullen er werkzaamheden zijn, die extra zwaar of bijzonder onaantrekkelijk zijn." Dat is een waarheid als een koe, die ik niet heb beywist en niet betwisten zal. Maar het is géén waarheid, die ook maar iets verandert aan de ekonomische kwesties, die ik heb gesteld. Het is bovendien een

subjektieve waarheid en dan nog een, die - zoals iedere waarheid - allesbehalve een absoluut karakter draagt.

J. wil "onaantrekkelijke arbeid" "aantrekkelijker" maken, "zware arbeid" minder zwaar en erkent stilzwijgend - en terecht - dat onaantrekkelijke arbeid niet persé zwaar, maar zware arbeid wél altijd onaantrekkelijk is. Het kapitalisme heeft het probleem trachten op te lossen met een hogere beloning, dat wil zeggen met een - uiteraard relatief - groter aandeel in de konsumptie. Daarbij is gebleken, dat het alleen maar werkte in een bepaalde periode van het kapitalisme onder bepaalde verhoudingen, die in de loop der kapitalistische ontwikkeling verstoord zijn. Indien er in het kapitalisme van onze dagen geen "dienstbodenvraagstuk" meer bestaat, dan enkel omdat er geen "dienstboden" meer bestaan. Ze zijn voor geen enkele beloning meer te krijgen. Het kapitalisme heeft daarop geantwoord met het middel, waarmee in iedere samenleving de schaarste aan arbeidskrachten wordt overwonnen: de techniek (afwasmachines, wasmachines, koffiezetapparaten, noem maar op, noem maar op!). Een tweede middel waarmee het kapitalisme het probleem te lijf is gegaan, is de verandering van het arbeidsklimaat ("Meisjes kom werken bij Verkade!") 1). Maar in het kapitalisme hebben alle middelen gefaald, aangezien in een op uitbuiting berustende maatschappij alleen al vanwege de bestaande uitbuiting het probleem onoplosbaar is.

Kan het probleem van de onaantrekkelijke arbeid in het socialisme worden opgelost? Niet voor zover het een <u>subjektief</u> probleem is. Ook onder het socialisme geldt, dat wat de een aantrekkelijk vindt voor de ander onaantrekkelijk is. Dat betekent, dat ook onder het socialisme de een dit en de ander dát beroep zal kiezen, al naar gelang zijn neigingen, ja, onder het socialisme zelfs veel méér naar gelang van zijn neigingen dan onder het kapitalisme. Want onder het socialisme zijn de beoefenaren van verschillende beroepen wat ze onder het kapitalisme niet zijn, namelijk: <u>gelijke</u> producenten. Die gelijkheid bestaat niet dáárin, dat ze evenveel uit de maatschappij trekken; de gelijkheid bestaat dáárin, dat ze (afgezien van het sociale fonds voor algemene maatschappelijke voorzieningen vanzelf!) evenveel uit de maatschappij trekken als ze haar geven! Dat is het verschil met iedere andere, op uitbuiting gebaseerde samenleving, waar de arbeider <u>minder</u> van de maatschappij terijgkrijgt dan hij haar geeft.

In de samenleving van J. is er een andere "gelijkheid". Er heerst daar een gelijkheid van de konsumptie óók dan wanneer de ene producent aan de samenleving een ongelijke hoeveelheid arbeid levert. Het is geenszins zo, dat in die maatschappij van J. het beginsel van "ieder naar zijn vermogen, ieder naar zijn behoefte" heerst. Want waar een dergelijk beginsel wordt toegepast is niet slechts de geleverde hoeveelheid arbeid ongelijk, maar ook de hoeveelheid (naar verschillende behoefte) genoten

---

1) We willen met deze herinnering aan een bekende advertentieslagzin natuurlijk niet beweren, dat de indruk, die de firma poogde te wekken, overeenstemde met de realiteit.

konsumptie. Natuurlijk ligt de vraag voor de hand of het kapitalisme niet terstond door een dergelijke maatschappij van "ieder naar zijn vermogen, ieder naar zijn behoefte" zou kunnen worden opgevolgd. Mijn antwoord daarop luidt nee! De reden dat ik dat ontken zou mij hier te ver voeren. Het is ook niet nodig daarop in te gaan, aangezien ook J. het zo ziet, dat het kapitalisme, waarin de waarde van de arbeidskracht de konsumptie regelt, zal worden opgevolgd door een stelsel, waarbij de arbeid de maatstaf der konsumptie is, al blijft er bij hem naar mijn overtuiging niets van over als hij dat nader uit gaat werken.

Maar de ongelijke zwaarte van de arbeid dan? Op dat punt zal J. blijven hameren. Ik antwoord daarop allereerst, dat de zwaarte van de arbeid, om precies te zijn: de ongelijke zwaarte van de arbeid, hoe langer hoe meer vermindert als gevolg van de techniek. Op zware arbeid geeft de techniek het passende antwoord, óók al onder het kapitalisme. Dat voert onder dit stelsel vanzelfsprekend niet tot een gelijkheid. Het is daar bovendien een bijkomend verschijnsel van de techniek, geenszins de voornaamste reden dat zij wordt toegepast. Maar het is wél zo, dat ook onder het kapitalisme als een gevolg van de techniek, hoe langer hoe meer het arbeidsuur van de een gelijk wordt aan het arbeidsuur van de ander; dat als gevolg van de techniek hoe langer hoe meer het individuele arbeidsuur van een willekeurige werker, gelijk wordt aan het gemiddeld maatschappelijk noodzakelijke arbeidsuur. Dat geldt ook voor de zware beroepen! De mijnarbeid van nu (met zijn graafmachines, die het houweel vervangen hebben, met zijn onderaardse lopende band, etc. etc.) is niet meer de mijnarbeid van pak weg dertig jaar geleden, zomin als de bouwarbeid (waaruit b.v. de opperman verdwenen is) nog de bouwarbeid van dertig of veertig jaar geleden is.

Als J. zou tegenwerpen, dat ik het over een tendens heb, en dat de techniek nog lang niet in alle opzichten het uur van de een aan het uur van de ander gelijk heeft gemaakt, dan geef ik hem gelijk. Maar men vergisse zich niet: de techniek is ver voortgeschreden en waar bepaalde technische mogelijkheden om der wille van de kostprijs en een zo groot mogelijke winstvoet thans nog niet worden toegepast, daat staat het socialisme hun toepassing geenszins in de weg.

Als J. zegt dat bij mij een alternatief, dat wil zeggen een andere oplossing voor zijn probleem ontbreekt dan die welke hij gegeven heeft, dan antwoord ik, dat die oplossing in de techniek te vinden is, niet in een methode, waardoor het beginsel, dat ieder evenveel van de samenleving krijgt als hij haar geeft op losse schroeven wordt gezet.

En zolang de techniek nog geen volledig of afdoende antwoord geeft? Zo lang, zeg ik mét J., zal de mijnwerker die wij zomaar als voorbeeld kozen, wellicht korter werken dan de typograaf. Maar hij zal dan ook minder goederen dan deze uit de maatschappij trekken. Want - ik herhaal het met de grootst mogelijke klem - zijn gelijkheid aan de typograaf bestaat daarin, dat beiden niet méér uit de maatschappij kunnen trekken dan zij haar geven (zoals de kapitalist), maar ook niet minder krijgen dan zij haar geven (zoals de loonarbeider). Bij een dergelijk stelsel ver-

keert de mijnwerker dus ten opzichte van de typograaf in het nadeel? Inderdaad, vooropgesteld, dat ze allebei evenlang werken. Maar wie zegt me, dat ze dat zullen doen? Er zullen misschien ook wel typografen zijn, die veel korter werken dan andere kategorieën of dan andere typografen. Niet vergeten moet worden, dat de recreatie van de arbeidskracht al na een betrekkelijk geringe arbeidstijd mogelijk is. Zowel een kort werkende typograaf én een kort werkende mijnwerker komen daar vér boven uit nu er geen sprake meer is van méérarbeid voor de een of andere kapitalist of onderneming dan wel staat. Wie weinig behoefte heeft zal korter werken dan een ander met méér behoefte. De laatste zal méér goederen kunnen konsumeren, maar niet méér dan de hoeveelheid waarvoor hij heeft gewerkt en wie minder goederen konsumeert, konsumeert er toch niet minder dan waarvoor hij heeft gewerkt. In zoverre zijn ze ekonomisch gelijk, hoezeer ze overigens naar hun individuele behoeften en naar hun behoeftenbevrediging ook mogen verschillen. Er is bij ongelijke konsumptie ekonomische gelijkheid. In de maatschappij van J. daarentegen is er bij gelijke konsumptie, ekonomische ongelijkheid. Daarom heb ik van "loon" gesproken. Nadrukkelijk tussen aanhalingstekens, omdat er in de maatschappij zoals J. hem schetst, geen sprake is van een beloning op basis van de waarde van de arbeidskracht. Dat klopt wel. Ik ben er allerminst zeker van, dat het daar niet weer naar toe zou gaan. Om deze reden, dat wanneer niet het principe arbeidsuur tegen arbeidsuur geldt er een ándere maatstaf zich moet ontwikkelen om de produkten met elkaar te vergelijken. Als binnen zo'n maatschappij zo'n waardemeter zich zou ontwikkelen, dan zou ook de arbeid daaraan worden gemeten. Dat betekent géén opheffing van het kapitalistische systeem.

Cajo

A n t w o o r d a a n C a j o

De vloed van woorden en argumenten, die C. in zijn laatste diskussieartikel over mij heeft uitgestort, heeft me wel even doen wankelen, doch me uiteindelijk niet van mijn stuk kunnen brengen. Dit ondanks zijn verwijt, dat ik op de "ekonomische kwestie", die hij heeft aangeroerd, heb geantwoord met "niet-ekonomische" argumenten, dat ik bepaalde konsekwenties uit de weg ga, enz. enz.

Het lijkt mij toe, dat wij op verschillende golflengten zitten. Ik heb geprobeerd mij te verdiepen in de praktijk van de communistische produktie en distributie, terwijl C. volgens mij deze zaak louter vanuit de theorie benadert. Ik zal niet op alle punten, die Cajo naar voren brengt, ingaan. Dat zou me te ver voeren. Wel moet me van het hart, dat hij bepaalde kwesties - "om de zaak niet nodeloos ingewikkeld te maken" - maar wil omzeilen, er dan toch op ingaat, het niet uitwerkt en er weer van afstapt. Zoals bijvoorbeeld met de "mijnwerkerslamp". Hij vraagt zich af tegen welke arbeidsuren die in het produkt van de mijnwerker zou moeten worden doorberekend. Tegen de werkelijke uren van de mijnwerker of tegen de uren van de lampenmaker. Het is jammer, dat die lamp geen lichtje bij hem heeft doen opgaan, want het moet toch ook zonder verkla-

ring duidelijk zijn, dat die lamp, als alle materialen, in de prijs van een produkt wordt verdiskonteerd tegen de uren waarvoor ze door het producerend bedrijf is doorgegeven. C. zegt wel, dat het mogelijk zou zijn om via die mijnwerkerslamp aan te tonen, dat mijn "willekeurige gelijkstelling van 30 uur mijnwerkersarbeid met 40 uur andere arbeid" onhoudbaar is, maar laat dat "aantonen" dan achterwege. Ik kan daar dus gevoegelijk aan voorbijgaan.

Ik heb in de brochure "Maar hoe dan?" die mijnwerker als voorbeeld genomen. Wellicht een onjuist voorbeeld, omdat ook de arbeid van een mijnwerker door de techniek veel minder zwaar is geworden. Beter had ik misschien een lopende-band-werker als voorbeeld kunnen nemen, wiens arbeid nu juist niet zwaar is door gebrek aan technische middelen, maar wiens werk juist vanwege de techniek uiterst geestdodend en psychisch zwaar is. Alleen wie zelf aan de lopende band heeft gestaan (en dat heb ik) weet hoe geestdodend en deprimerend. Maar het gaat tenslotte niet om de mijn- of de lopende-band-werker. Waarom het gaat is of in alle gevallen slechts het arbeidsuur de maatstaf der konsumptie kan zijn. Ja, zegt C.; nee, zeg ik. Ziedaar het verschil.

Wanneer ik stel, dat er ook in een socialistische maatschappij extra zwaar of bijzonder onaantrekkelijke werkzaamheden zullen zijn, dan ontkent C. dat niet. Nu acht ik het mogelijk, dat in een bedrijf met dergelijke werkzaamheden niet voldoende gegadigden zullen zijn om dat werk te verrichten. Hoe is dat op te lossen? Door het werk aantrekkelijker te maken door een kortere werktijd en de werkers toch evenveel uren uit te betalen als er gemiddeld in de maatschappij wordt gewerkt. Wordt er gemiddeld 40 uur per week gewerkt, laat dáár dan 30 of 35 uur werken, doch geef het in die tijd geproduceerde wél door voor 40 uur. Maar nu roept C.: dan is er geen sprake meer van uur tegen uur. Dan is er geen ekonomische gelijkheid meer, die juist daaruit bestaat, dat een ieder voor 1 uur arbeid slechts voor 1 uur aan produkten aan de gemeenschap kan onttrekken. Dat probleem van jou zal door de techniek worden opgelost. Dát is dan ook mijn alternatief. En mocht de techniek vooralsnog niet zo ver zijn, dan moeten zij, die extra zwaar of bijzonder onaantrekkelijk werk doen, maar minder uren maken, doch dan ook minder konsumeren. Welnu, dat noem ik geen alternatief. Natuurlijk kan je gemakkelijk tegen de producenten zeggen: "Jullie mogen dat rotwerk doen, jullie mogen dan ook korter werken, maar denk er wel aan, dat je dan ook minder te konsumeren krijgt". Dat zal echter de bedrijven met een tekort aan werkers volstrekt niet doen vollopen.

Zeker, in het algemeen is het arbeidsuur de maatstaf der konsumptie. Uitzonderingen zijn niet mogelijk, zegt C. Maar hij zal toch wel van het oude spreekwoord hebben gehoord, dat juist de uitzonderingen de regel bevestigen. En hij verzuimt antwoord te geven op mijn vraag of hij een lichamelijk gehandicapte, die slechts een zeer beperkt aantal uren kan en wil werken, dan ook zeer beperkt wil laten konsumeren. En als hij dat niet wil, wat dan wel het principiële verschil is tussen het afstaan van arbeidsuren ten behoeve van zo'n gehandicapte en het af-

staan van arbeidsuren ten behoeve van iemand die extra zwaar of bijzonder onaantrekkelijk werk doet.

C. vraagt zich af welke kategorieën van werkers ik korter wil laten werken. Wat Jaap de één garandeert, zegt hij, kan hij de ander niet weigeren. Nu wil ik natuurlijk niemand korter laten werken, noch iemand iets garanderen. Ik wil echt niet van tevoren een lijst samenstellen van groepen producenten, die volgens mij voor korter werken in aanmerking zouden komen. Ik zeg alleen dat een socialistische maatschappij met dat probleem te maken kan krijgen. Maar beslissen doen dan de producenten. Hun ekonomische gelijkheid bestaat niet alleen uit het voor allen geldende uur tegen uur (met uitzonderingen, zeg ik; zonder uitzonderingen, zegt C.), maar ook uit het allen evenveel beslissingsrecht hebben. En wie ben ik, of wie is C., om te zeggen dat het goed of fout is, wanneer de producenten beslissen, dat bepaalde kategorieën van producenten kortere werktijden zullen hebben, doch dat hun produkten toch kunnen worden doorgegeven tegen het aantal uren, dat er gemiddeld in de maatschappij wordt gewerkt? Ja, maar dan zit C. met het probleem, tegen de uren van welke kategorie ze dan wel moeten worden berekend, want, zo zegt hij, er zijn zoveel soorten ongelijkwaardige arbeid. Opmerkelijk is nu, dat hij zelf weet te vertellen, dat de techniek reeds onder het kapitalisme het arbeidsuur van de één steeds meer gelijk maakt aan dat van een ander en dat dit in een socialistische maatschappij nog veel meer het geval zal zijn. Ik ben het daar natuurlijk mee eens en zie dat probleem dan ook niet. Wanneer door de techniek de arbeidsuren van een typograaf, een mijnwerker, een stukadoor en noem maar op, steeds meer aan elkaar gelijk worden, waarom zet hij ze dan nog mooi op een rijtje met cijfertjes er achter om aan te tonen hoe ongelijk ze wel aan elkaar zijn?

Juist omdat de techniek de arbeidsuren steeds meer aan elkaar gelijk zal maken, juist daarom zal het niet moeilijk zijn om vast te stellen tegen welke hoeveelheden de uren van hen die korter behoeven te werken moeten worden uitgedrukt. Wanneer de techniek de arbeidsuren van de diverse kategorieën steeds meer aan elkaar gelijk maakt, dan zullen er waarschijnlijk slechts enkele kategorieën zijn, die er uit springen en voor korter werken in aanmerking komen. Welke groepen dat zullen zijn bepaal ik niet en wordt ook niet bepaald door de een of andere instantie, maar louter en alleen door de praktijk. De praktijk zal laten zien of er in een bepaald bedrijf een tekort aan werkers ontstaat. En de producenten zullen dan moeten uitmaken of de produkten van dat bedrijf belangrijk genoeg zijn om maatregelen te treffen, die een regelmatige aflevering van die produkten waarborgen. Kan men het tekort aan werkers niet opheffen met technische middelen, dan kan het werken daar aantrekkelijker worden gemaakt door kortere werktijden. De produkten van zo'n bedrijf worden dan alleen wat duurder. Dit wordt dan echter door de gehele gemeenschap gedragen en behoeft het arbeidsuur als waardemeter niet onbruikbaar te maken.

Het gemiddelde, maatschappelijk noodzakelijke arbeidsuur als rekeneenheid wordt natuurlijk noch door mij, noch door C. gezien als een be-

ginsel, als een doel naar welks verwezenlijking zou moeten worden gestreefd. Het zal slechts het resultaat zijn van een ontwikkeling, die logisch uit het kapitalistische stelsel voortvloeit. Doch ik heb niet de illusie, dat het resultaat van dien aard zal zijn, dat in een socialistische maatschappij konsekwent kan worden vastgehouden aan de algemeen geldende regel uur tegen uur. Ik heb C. reeds gevraagd hoe het dan zou moeten met de bejaarden, zieken, invaliden, enz. Voor al die mensen geldt zeker geen uur tegen uur- Zij produceren niets, kunnen dus ook niets aan de gemeenschap geven, doch hebben wel het recht om een evenredig deel der produkten aan de gemeenschap te onttrekken. Nu zal C. wellicht opmerken, dat deze mensen hun aandeel van het maatschappelijk produkt via het "sociaal fonds" zullen krijgen. Dat is natuurlijk juist, doch wat is dat "sociaal fonds"? Niets anders dan een bepaald aantal arbeidsuren, afgestaan door de producenten. En waarom zouden de producenten geen arbeidsuren kunnen afstaan ten behoeve van hen, die extra zwaar of bijzonder onaantrekkelijk werk doen?

Voorts vraag ik me af hoe C. de arbeidsuren zou willen vaststellen van bijvoorbeeld de wetenschapsmensen, de auteurs, kunstenaars, acteurs en noem maar op. Neem nu eens een wetenschappelijke medewerker in een bedrijf. Ik kan me indenken, dat hij de ene keer slechts korte tijd in het bedrijf aanwezig is, een andere keer wat langer. Maar hoeveel uren zit hij thuis niet te studeren op het een of andere probleem? Niemand weet het, zoals ook niemand de arbeidsuren kan vaststellen van een kunstzinnige medewerker van een bedrijf. Iemand, die bijvoorbeeld belast is met de vormgeving van bepaalde produkten. Wanneer werkt hij en wanneer niet? Alleen maar als hij achter zijn tekentafel zit of ook wanneer hij een boswandeling maakt om inspiratie op te doen? En een chirurg. Werkt die alleen maar wanneer hij aan de operatietafel staat of ook wanneer hij thuis de medische vakbladen doorneemt om op de hoogte te blijven van de nieuwste ontwikkelingen op medisch gebied? C. mag van die mensen hun arbeidsuren vaststellen, opdat ook voor hen het uur tegen uur geldt. Ik zie er geen mogelijkheid toe.

Doch er kunnen zich nog meer gevallen voordoen, dat het uur tegen uur niet konsekwent wordt toegepast. Stel je voor, dat in een bepaald bedrijf de producenten van mening zijn, dat de één of andere funktie of werkzaamheid dusdanig zwaar is, dat een kortere werktijd gerechtvaardigd is, doch dat hij, die met die werkzaamheden is belast wel hetzelfde aantal uren krijgt als de andere werkers. Het is natuurlijk ondenkbaar, dat een "hogere instantie" dan zou zeggen: "Nee, dat mag niet, want dat is in strijd met het voor allen geldende uur tegen uur". Zo'n instantie zou misschien C.'s ekonomische gelijkheid (het konsekwent vasthouden aan het uur tegen uur)kunnen redden, maar daarmee tevens het beslissingsrecht der producenten teniet doen.

Dus nogmaals: C. heeft mij absoluut niet van m'n ongelijk kunnen overtuigen. Of ik hem heb overtuigd? Och, het is niet zo belangrijk. Gelukkig wordt de praktijk van een socialistische produktie en distributie noch door C., noch door mij bepaald.

Jaap